

Stuk werk?

*Een zorgethisch onderzoek naar de interactie tussen onzekere
werkomstandigheden en leven*

Tarah Rigterink, 1027190

Begeleider: Dr. Pieter Dronkers

Tweede lezer: Dr. Inge van Nistelrooij

Examinator: Prof. Dr. Carlo Leget

Universiteit voor Humanistiek

Master Zorgethiek en Beleid

3 september 2022, Amsterdam

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1 Inleiding	7
1.1 <i>Aanleiding</i>	7
1.2 <i>Maatschappelijke relevantie</i>	7
1.3 <i>Wetenschappelijke relevantie</i>	9
1.4 <i>Zorgethische relevantie</i>	10
1.5 <i>Vraagstelling</i>	11
1.6 <i>Doelstelling</i>	11
2 Theoretisch kader	12
2.1 <i>Zorgen in een neoliberale context</i>	12
2.1.1 <i>Neoliberalisme</i>	12
2.1.2 <i>Zorgzaamheid van markten</i>	13
2.2 <i>Bestaansonzekerheid</i>	17
2.2.1 <i>Definities en dimensies</i>	17
2.2.2 <i>Context</i>	19
2.2.3 <i>Aspecten en doorwerkingen</i>	21
2.2.4 <i>Zorgethisch perspectief</i>	22
2.3 <i>Samenvatting en conclusie</i>	23
3 Methode	25
3.1 <i>Onderzoeksbenadering</i>	25
3.2 <i>Onderzoeksmethode</i>	25
3.3 <i>Casusdefinitie en onderzoekseenheid</i>	26
3.4 <i>Dataverzameling</i>	26
3.4.1 <i>Theoretisch onderzoek</i>	27
3.4.2 <i>Empirisch onderzoek</i>	27
3.5 <i>Data-analyse</i>	28
3.6 <i>Sensitizing concepts</i>	29
3.7 <i>Ethische overwegingen</i>	29
4 Empirische bevindingen	30
4.1 <i>Zoektocht</i>	30
4.2 <i>Resultaten</i>	31
4.2.1 <i>Het werk</i>	32
4.2.2 <i>Sociaal leven en vrije tijd</i>	36
4.3 <i>Conclusie</i>	39

5	Discussie	41
5.1	<i>Ervaringen van bestaansonzekerheid</i>	41
5.1.1	Kenmerken van bestaansonzekerheid	41
5.1.2	Sociaal lijden.....	43
5.1.3	Samenvatting.....	43
5.2	<i>Bestaansonzekerheid in een neoliberale context</i>	44
5.3	<i>Goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context</i>	45
5.4	<i>Conclusie</i>	49
6	Conclusie	50
6.1	<i>Conclusie</i>	50
6.1.1	Beantwoording van de deelvragen	50
6.1.2	Beantwoording van de hoofdvraag	53
6.2	<i>Aanbevelingen voor de praktijk</i>	54
7	Kwaliteit van het onderzoek	56
7.1	<i>Interne validiteit</i>	56
7.2	<i>Externe validiteit</i>	57
7.3	<i>Betrouwbaarheid</i>	57
	Literatuur	58
	Bijlagen	62
A.	<i>Interviewschema</i>	62

Voorwoord

Dit onderzoek gaat over stukwerkers, mensen die betaald krijgen en een arbeidscontract afsluiten per dienst of handeling. Mijn interesse voor stukwerkers bestaat ten eerste uit een fascinatie voor de mannen die ik iedere dag zie in de Dapperbuurt in Amsterdam-Oost, wachtend voor de McDonalds en KFC. Ze werken als maaltijdbezorger voor Uber, velen zeven dagen per week. In groepjes staan ze bij elkaar, te praten of scrollend op hun telefoon. Ik zie ze iedere dag, maar weet niks van ze en kom in mijn eigen kringen nooit iemand tegen die voltijd als fietskoerier werkt. Ik ben benieuwd wie ze zijn, hoe zij hun werk en hun leven ervaren, waar zij in hun leven tegenaan lopen. Waarom doen ze dit werk, en hoe vinden ze het? Hoe zien hun levens er verder uit? Wat vinden ze van hun werk en van de rest van hun leven? Ik wilde graag met ze in gesprek en luisteren naar wat ze te vertellen hebben.

Ten tweede is mijn interesse voor stukwerkers gegroeid door verhalen van mijn partner Daan, die alweer vijf jaar geleden een vakbond oprichtte onder fietskoeriers voor Deliveroo, toen deze hun status als werknemer verloren en zzp'er werden. Wat me voornamelijk fascineerde was hoe de maaltijdbezorgers in eerste instantie blij waren met het feit dat ze zzp'er werden, gevoed door de voordelen die het hen volgens Deliveroo zou opleveren zoals 'flexibiliteit' en een hoger salaris. Dat ze van dit hogere salaris voortaan zelf hun verzekeringen moesten betalen waardoor ze in feite juist minder gingen verdienen, wisten ze niet. De manier waarop Deliveroo deze verandering promootte, zonder enige blijf van verantwoordelijkheid voor de sociale bescherming van diens fietskoeriers, plus het feit dat het bedrijf tot op heden met zijn fietskoeriers als zzp'er kan blijven werken ondanks de vele aangespannen rechtszaken, vind ik zowel fascinerend als huiveringwekkend.

Ten derde wekt de globale ontwikkeling die zichtbaar is in de praktijk van fietskoeriers in Amsterdam mijn interesse. De samenstelling van de groep voltijd fietskoeriers met een zzp/stuk-contract blijkt in de afgelopen vijf jaar veranderd van voornamelijk Nederlanders naar voornamelijk arbeidsmigranten. De onzichtbaarheid van deze mensen in de Nederlandse samenleving fascineert mij eveneens. Zoals u verderop zult kunnen lezen heb ik tijdens dit onderzoek slechts gesproken met het meest bereikbare topje van deze groep mensen.

Ik ben dankbaar dat ik dit onderzoek heb mogen doen. Dat ik heb mogen groeien in het spreken met een voor mij totaal onbekende groep mensen en in het omgaan met faalangst en stress vooral tijdens de beginfase van dit onderzoek. Ik ben erg dankbaar voor de openheid van de fietskoeriers, met name Ahmad, Ali, Suleman en Arman, voor de verhalen die ze me wilden vertellen en de emoties die ze met me wilden delen. Verder wil ik Pieter bedanken, voor je hulp, feedback, en bemoedigende woorden. Ten slotte, Daan, en al mijn lieve vrienden, bedankt. Dankjewel dat jullie voor mij zorgen.

Het is, om in het thema van fietskoeriers te blijven, een hobbelige weg geweest met bergen die uiteindelijk heuvels bleken en met soms ineens glad asfalt waarop het heerlijk fietsen is. En dan is er nu ineens deze thesis, ter voltooiing van de master Zorgethiek en Beleid aan de Universiteit van Humanistiek. Ik wens u veel leesplezier toe.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Dit onderzoek gaat over stukwerkers, mensen die betaald krijgen en een arbeidscontract afsluiten per geproduceerd ‘stuk’. In de afgelopen jaren werken steeds meer mensen in Nederland via een arbeidscontract waarbij zij per dienst betaald en/of gecontracteerd worden. Deze dienst kan een handeling zijn zoals een bezorging, of een werkdienst. Deze vormen van werk lijken enigszins op stukwerk, een term die in de eerste helft van de vorige eeuw populair was, waarbij men betaald werd per geproduceerd ‘stuk’. Mensen die tegenwoordig werken op basis van een stuk-contract, om het zo maar te noemen, doen dat veelal via bedrijven die het werk digitaal organiseren via een app. Voorbeelden van zulke bedrijven die op dit moment in Nederland opereren zijn Uber, Deliveroo en Temper.

Stukwerk kan worden gezien als het huidige toppunt van onzeker werk, als resultaat van politieke ontwikkelingen zoals flexibilisering van de arbeidsmarkt. Als deze ontwikkelingen zich doorzetten zijn de arbeidsvoorwaarden en omstandigheden van stukwerkers misschien nu nog uitzonderlijk, maar straks normaal. Vanuit deze redenering bevatten de verhalen van stukwerkers wellicht extremen van omstandigheden die velen in Nederland enigszins herkennen en die steeds meer mensen zal raken. De ervaringen van stukwerkers over hun werk en over wat werk op deze manier betekent voor hun leven zijn daarom niet alleen interessant voor de situatie van stukwerkers, maar ook voor het denken over de impact van werk op andere arbeiders nu en in de toekomst, over de bredere ontwikkelingen die vormgeven aan werk in de samenleving, en over de wenselijkheid hiervan.

1.2 Maatschappelijke relevantie

Met de toename van stukwerkers in Nederland is ook de maatschappelijke aandacht ervoor toegenomen. Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) stelt dat er sprake is van een ‘platformisering’ van werk, waarbij een steeds grotere groep van de beroepsbevolking werk verricht via digitale platformbedrijven op basis van een stuk-contract¹. Voor de coronacrisis werden stukwerkers regelmatig als jongeren met een bijbaan, die blij zijn met een stukcontract vanwege de flexibiliteit². Tijdens de pandemie werd echter steeds zichtbaarder dat veel mensen die werken via een stuk-contract dat eerder noodgedwongen doen en zich vaak in een kwetsbare positie bevinden^{3,4,5}. Volgens het SCP¹ (p. 44, 15) werken mensen met een “migratieachtergrond, een andere nationaliteit of kleur [sic], mensen met fysieke of mentale beperkingen, lageropgeleiden maar ook veelal hogeropgeleiden, mensen die net zijn afgestudeerd en mensen met jonge kinderen” relatief vaak via een platform. Sinds de pandemie bericht de media in toenemende mate over de financiële onzekerheid^{6,7} en de

¹ Platformisering en de kwaliteit van werk. Sociaal Cultureel Planbureau, januari 2021

² [https://www.nrc.nl/nieuws/2019/01/19/laat-die-koeriers-met-rust-ze-willen-dit-zelf-](https://www.nrc.nl/nieuws/2019/01/19/laat-die-koeriers-met-rust-ze-willen-dit-zelf)

³ <https://www.groene.nl/artikel/een-keizer-zonder-kleren>

⁴ <https://www.destentor.nl/binnenland/ruim-800-000-flexwerkers-kunnen-baan-verliezen-door-coronacrisis>

⁵ <https://www.volkskrant.nl/economie/crisis-toont-kwetsbare-positie-platformwerker-hoofdpijn-veel-hoofdpijn>

⁶ <https://www.trouw.nl/nieuws/de-klusseneconomie-leidt-tot-extreme-onzekerheid-op-de-arbeidsmarkt>

⁷ <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/07/31/de-platformwerker-verzwakt-ons-allemaal>

veiligheid⁸ van stukwerkers en de zwakke positie die zij hebben tegenover bedrijven³. Stukwerkers zijn vaak afhankelijk van een wisselend inkomen, bouwen geen pensioen op, moeten al hun verzekeringen zelf regelen en weten soms pas een paar uur van tevoren of ze een dienst kunnen werken. Ze zijn zzp'ers die per dienst een contract afsluiten met het bedrijf, en hebben daarom niet dezelfde rechten als werknemers.

Verschillende organisaties en arbeiders zetten zich in voor de rechten van stukwerkers, zoals bijvoorbeeld de FNV die probeert betere arbeidsvoorwaarden af te dwingen via de rechterlijke macht⁹. Deze inspanningen leveren tot op heden echter nog geen veranderingen op in de praktijk. Er vindt geen ingrijpen plaats vanuit de overheid en bedrijven gaan ongestoord door met het organiseren van werk via stuk-contracten.

Aandacht vanuit de media voor stukwerkers richt zich op een aantal belangrijke aspecten van het werk, zoals financiële onzekerheid. De invloed van financiële onzekerheid kan uitermate doordringend zijn in levens van de arbeiders. De maatschappelijke aandacht hiervoor is logisch omdat financiële onzekerheid goed meetbaar en dus zichtbaar is. Ik vraag me echter af of dit de enige vorm van onzekerheid is die stukwerkers ervaren van uit de situatie waar zij zich in bevinden. Ik verwacht dat bijvoorbeeld ook onzekerheid over sociale contacten, of onzekerheid over de toekomst een rol kan spelen in de ervaring van de stukwerker en niet alleen hem beïnvloeden maar ook zijn familie en vrienden, of juist het gebrek daaraan. Financiële onzekerheid is een belangrijke factor die impact heeft op arbeiders, maar waarschijnlijk niet de enige manier waarop stukwerk invloed op hen heeft.

Aandacht vanuit de media focust daarbij vooral op problematische aspecten in en tijdens het werk. De stukwerker is echter meer dan alleen een stukwerker; hij is ook een persoon buiten het werk, familielid en vriend en nog veel meer. Vanuit dit perspectief vraag ik me af wat de impact is van stukwerk op de rest van iemands leven buiten werk, op zijn vrije tijd en sociale leven.

In de media wordt ten slotte vooral over stukwerkers gesproken, maar niet met hen. Een online zoektocht levert op z'n best een verhaal op van een journalist die een tijd platformwerk verrichte om daar vervolgens een boek over te schrijven. Het boek bevat maar enkele uitspraken en verhalen van de werkers zelf (Lieman, 2018). Ervaringen van stukwerkers zelf omtrent hun leven op en buiten de werkvloer blijven tot op heden onzichtbaar en onbesproken.

Vanuit de media bestaat dus voornamelijk aandacht voor de financiële impact van stukwerk, en de eigenschappen van stukwerk op de werkvloer. De resterende impact op de levens van mensen die dit werk doen blijft relatief onzichtbaar. Alleen wanneer we de gehele situatie van stukwerkers leren kennen door met hen te spreken, kunnen we een zo goed mogelijk begrip vormen van de impact van stukwerk en van de problemen waar stukwerkers tegen aan lopen in het verbeteren van hun situatie. Vanuit dit begrip kunnen we vervolgens met stukwerkers werken aan een plan van aanpak om hun situatie te

⁸ <https://www.vice.com/nl/article/a3xwje/werken-als-voedselbezorger-veel-risicos-nemen-voor-weinig-geld>

⁹ <https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsoverzicht/2022/juni/advies-ag-hoge-raad-maaltijdbezorgers-deliveroo-werken-basis>

verbeteren. De opgedane inzichten of elementen daarvan kunnen bovendien relevant zijn voor andere arbeiders in de samenleving.

1.3 Wetenschappelijke relevantie

De toename van stukwerk in Nederland weerspiegelt een internationale toename in onzekere vormen van werk. Een deel van de wetenschappelijke aandacht gaat, in lijn met de media-aandacht, uit naar onzekere werkomstandigheden en -voorwaarden van arbeiders die dit werk doen (Gruszka & Böhm, 2020; Joyce, Stuart, Forde & Valizade, 2019; Kool, Bordon & Gassmann, 2021). Ook onderzoeken wetenschappers de kwetsbare onderhandelingspositie en onzekere financiële positie van arbeiders (Gruszka & Böhm, 2020; Van Doorn, 2017). Van Doorn (2017) benoemt daarbij de kwetsbare positie van stukwerkers zelf, die zich vaak in een minderheidspositie in de samenleving bevinden. Ten slotte beschrijven auteurs als Van Doorn (2017) en Gruszka en Böhm (2020) de neoliberale context waarin platformbedrijven en stukwerk bestaan, en hoe ontwikkelingen in deze context de groei van platformbedrijven en toename van stukwerk faciliteren.

Stukwerk wordt daarbij vaak gezien als een vorm van *precarious work*; werk waarin arbeiders vrijwel alle risico's dragen van het werk wat ze doen en weinig sociale bescherming ontvangen (Kasmir, 2018; Casalini, 2019; Gasiukova & Shkaratan, 2019). De opkomst van *precarious work* in de wetenschappelijke literatuur gaat samen met de opkomst van 'bestaansonzekerheid', een term die auteurs gebruiken om niet alleen de onzekere werkomstandigheden maar ook onzekere leefomstandigheden aan te duiden waar mensen in het globale noorden in toenemende mate mee te maken hebben (Kasmir, 2018). De term bestaansonzekerheid impliceert dat onzekere werkomstandigheden niet alleen invloed hebben op de arbeider als arbeider, maar ook op diens leven buiten de werkvloer (Casalini, 2019; Gasiukova & Shkaratan, 2019). Daarom heb ik gekozen voor deze term om te gebruiken als focus voor het literatuuronderzoek naar de impact van stukwerk op mensen.

Onderzoek naar bestaansonzekerheid richt zich op de omstandigheden waar mensen zich in bevinden, de context waarin het ontstaat en bestaat, en genereert waardevolle inzichten met betrekking tot de impact van onzeker werk op de levens van arbeiders. Echter, hoewel de literatuur over stukwerk en over bestaansonzekerheid veel aandacht geeft aan de omstandigheden waar mensen zich in bevinden, blijven verhalen en ervaringen van deze mensen zelf vrij onbelicht. Wat er voor stukwerkers zelf speelt, wat zij belangrijk vinden en welke problemen zij wel of juist niet ervaren, komt in de wetenschappelijke literatuur daardoor nauwelijks aan bod.

Een van de problemen in het wetenschappelijk debat rondom stukwerk is dan ook dat stukwerkers er niet in betrokken worden, schrijft Van Doorn (2017). Vanwege de versplinterde organisatie van het werk kunnen de stukwerkers zelf hun stemmen bovendien moeilijk bundelen en representeren in bijvoorbeeld een vakbond (Heiland, 2020). De stemmen van stukwerkers worden op die manier nauwelijks gerepresenteerd. Om de impact van stukwerk op de levens van mensen die dit werk doen te leren kennen, is het nodig om naar hun verhalen en ervaringen te luisteren. Hier ligt volgens van Doorn (2017) dan ook een opdracht voor academici:

“Should not we start by asking how these issues impact the everyday lives of people who actually work on/through these platforms? What is there to learn from their perspectives, their experiences, their needs, anxieties, and aspirations? And who does this ‘their’ refer to anyway? Instead of – or in addition to – presenting survey results, why not give these workers a microphone and a place in the debate?” (Van Doorn, 2017, p. 908)

Dit onderzoek dient als een eerste verkenning van de ervaringen van stukwerkers in Nederland. De focus ligt daarbij op mensen die voltijds werken via een stuk-contract of voor wie dit werk de belangrijkste inkomstenbron is. Met dit onderzoek hoop ik de stemmen van stukwerkers te kunnen laten horen aan een groter publiek, inzicht te krijgen in hun ervaringen en daarmee te reflecteren op wat goede zorg voor stukwerkers en voor arbeiders in een vergelijkbare context betekent.

1.4 Zorgethische relevantie

De zorgethische relevantie van dit onderzoek ligt ten eerste in de bijdrage die het kan leveren aan het verkennen en begrijpen van de werk- en leefsituaties van arbeiders in huidige samenlevingen. Vanuit zorgethisch perspectief bestaat morele kennis over het goede in praktijken, niet in theorieën (Walker, 1998). Het moreel goede komt daarbij naar voren in het particuliere in deze praktijken (Leget, 2017). Kennis over het goede met betrekking tot de werk- en leefsituaties van arbeiders bestaat vanuit dit perspectief in de praktijken waar deze arbeiders zich in bevinden. De opzet van dit onderzoek is daarom om morele kennis te zoeken in gesprekken met deze arbeiders. Op deze manier kunnen nieuwe inzichten worden opgedaan met betrekking tot de impact van stukwerk op de levens van mensen, die in niet-zorgethisch onderzoek eerder onbelicht bleven.

De tweede manier waarop dit onderzoek relevant kan zijn is met betrekking tot de zorgethiek zelf. Het onderzoeken van de praktijken van stukwerkers kan helpen nieuwe sociale structuren en structuren van macht te belichten die in huidige samenlevingen bestaan. Zorgethici Vosman en Niemeijer (2017) stellen dat machtsstructuren in huidige samenlevingen in complexere, subtielere en meer verborgen en dus minder direct zichtbare structuren aanwezig kunnen zijn. Dit onderzoek kan helpen licht te schijnen op manieren waarop machtsstructuren zich manifesteren in de situaties waar stukwerkers zich in bevinden, en daarmee dienen als een verkenning van machtsstructuren in huidige samenlevingen. Dit onderzoek naar stukwerkers draagt ten slotte bij aan de doelstelling van zorgethiek zoals geformuleerd door Fabienne Brugère:

“The ethic of care [...] must expose the processes through which caring for the most vulnerable has become marginalized and through which the recognition of care-related practices, people and institutions has been undermined.” (Brugère, 2020, p. 141)

In lijn met Vosman en Niemeijer (2017) en Brugère (2020) zie ik het belang van nadenken over goede zorg in huidige samenlevingen, en de noodzaak van het ontwikkelen van een zorgethische visie op wat nodig is om goede zorg in onze samenleving te bereiken, voor alle mensen. Dit onderzoek dient als een minimale, verkennende contributie.

1.5 Vraagstelling

Met het onderzoek naar de ervaringen van stukwerkers richt ik me in het empirisch onderzoek specifiek op fietskoeriers in Amsterdam. De verhalen van deze fietskoeriers dienen als een eerste verkenning van de ervaringen van stukwerkers, waarbij ik stukwerkers zie als een voorbeeld en onderdeel van arbeiders in een neoliberale context.

In het literatuuronderzoek focus ik ten eerste op het concept neoliberalisme, om de context te onderzoeken waarin stukwerk in de huidige samenleving bestaat. Ten tweede onderzoek ik het concept bestaansonzekerheid, wat ik gebruik als focus om de ervaring van de fietskoeriers te onderzoeken. Gezien de zorgethische aard van dit onderzoek vormt zorgethische literatuur hierbij de basis van het theoretische onderzoek.

Het doel van het verkrijgen van inzicht in de ervaringen van de fietskoeriers is uiteindelijk om te reflecteren op wat goede zorg betekent voor deze mensen en in het algemeen voor arbeiders in deze samenleving. Dit leidt tot de volgende hoofdvraag en deelvragen:

Hoofdvraag

Hoe ervaren fietskoeriers met een stuk-contract bestaansonzekerheid in hun werk en privéleven en welke inzichten levert dit op met betrekking tot goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context vanuit zorgethisch perspectief?

Deelvragen

1. Welke kritische inzichten biedt relevante (zorgethische) literatuur met betrekking tot bestaansonzekerheid in een neoliberale context?
2. Hoe ervaren fietskoeriers met een stuk-contract bestaansonzekerheid?
3. Wat betekenen deze inzichten en ervaringen voor goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context?

1.6 Doelstelling

De inhoudelijke doelstelling van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de impact van bestaansonzekerheid op de levens van arbeiders in een neoliberale context, door literatuuronderzoek te doen en te luisteren naar de ervaringen van arbeiders en deze te analyseren met behulp van de literatuur. Het onderzoek beoogt bij te dragen aan het ontwikkelen van een visie op goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context, evenals een visie op hoe zorg voor deze arbeiders verbeterd kan worden. De verkregen inzichten zijn ten slotte mogelijk bruikbaar om bij te dragen aan de bestaande literatuur rondom neoliberalisme, bestaansonzekerheid, onzeker werk en de impact daarvan op arbeiders.

2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk werk ik de concepten neoliberalisme en bestaansonzekerheid uit en bespreek ik deze vanuit zorgethisch perspectief.

2.1 *Zorgen in een neoliberale context*

In hun nadenken over goede zorg in hedendaagse westerse samenlevingen reflecteren zorgethici als Joan Tronto (2013, 2017) en Virginia Held (2006, 2021) op de vraag hoe zorgzaam marktwerking en liberaal beleid zijn. Het verschil tussen deze begrippen werk ik verderop uit. Aan de hand van hun gedachtegoed wil ik in deze paragraaf de zorgzaamheid van markten en liberaal beleid onderzoeken, om vervolgens in paragraaf 2.2 beter inzicht te krijgen in de betekenis van deze context voor arbeiders.

Hiertoe leg ik in paragraaf 2.1.1 uit wat neoliberalisme is aan de hand van Tronto (2013, 2017). In paragraaf 2.1.2 bespreek ik zorgethische kritieken op marktwerking en neoliberale samenlevingen aan de hand van Tronto (2013, 2017) en Held (2006).

2.1.1 Neoliberalisme

Neoliberalisme is op vele verschillende manieren gedefinieerd, en vanuit vele perspectieven. Ik heb in deze paragraaf niet als doel om een compleet overzicht te geven van de verschillende definities van neoliberalisme of van de vele discussies die hierover gaande zijn.

Ik focus me in deze paragraaf op elementen van neoliberalisme zoals Tronto (2013) ze definieert, om vervolgens in te kunnen gaan op haar analyse van de zorgzaamheid van markten en zorg in een neoliberale context. Ik baseer me op Tronto omdat zij van grote invloed is geweest in het denken over zorg op samenlevingsniveau en daarbij de invloed van politiek betreft en onderzoekt (Vosman, 2020).

Tronto (2013) benadert neoliberalisme als volgt:

“By neoliberalism, I refer to the economic system in which government expenditures are limited, the market is viewed as the preferred method for allocating all social resources, the protection of private property is taken to be the first principle of government, and social programs are limited to being a “safety net.” This economic system is supported by a political form of limited liberal democracy and an ideology of limited government involvement.” (Tronto, 2013, p. 37)

Tronto (2013) ziet neoliberalisme dus als een economisch systeem met daarbij een bepaalde politieke ideologie.

Neoliberalisme is volgens Tronto (2013) gefundeerd op een aantal basisprincipes. Het eerste principe is de aanname dat de markt het beste mechanisme is om (zorg)verantwoordelijkheden en middelen te verdelen (Tronto, 2013, 2017). Het tweede principe is dat vrijheid in neoliberalisme wordt gedefinieerd als “the capacity to exercise choice” (Tronto, 2013, p. 37). Uit deze twee principes volgt de derde aanname; dat samenlevingen het beste functioneren wanneer mensen vrij kunnen kiezen op de markt, waarbij iedere inperking van een vrije markt wordt gezien als een inperking van menselijke vrijheid (Tronto, 2013). Neoliberalisme als ideologie beschrijft volgens

Tronto (2013) een visie op de werking van de markt en op de rol van de markt in samenlevingen.

2.1.2 Zorgzaamheid van markten

In deze paragraaf werk ik zorgethische kritiek uit op marktwerking aan de hand van Tronto (2013) en Held (2006) en bespreek ik de ‘vermarkting’ van de samenleving, arbeid en arbeiders.

Vrijheid, gelijkheid en autonomie

Tronto's (2013) eerste kritiek op de zorgzaamheid van markten reageert op de neoliberale overtuiging dat markten vrijheid en gelijkheid kunnen bieden. Ik werk eerst de neoliberale idee over vrijheid en gelijkheid uit en daarna Tronto's kritieken hierop.

Volgens Tronto (2013) bouwen bepaalde filosofische veronderstellingen binnen neoliberalisme als ideologie voort op het liberalisme. Liberalisme ontstond als politieke stroming tijdens de Verlichting, waarbij het zich afzette tegen de macht van de adel, monarchieën en religieuze instanties en zich in plaats daarvan baseert op vrijheid als politieke en morele waarde (Gould, 1999). De neoliberale nadruk op individuele keuze bouwt voort op het vrijheidsbegrip van het liberale denken van de Engelse filosoof John Locke (Courtland, Gaus, & Schmidtz, 2022). De liberale idee van vrijheid gaat erover te kunnen handelen zoals iemand wenst zonder inmenging van anderen. Autonomie is hierbij een belangrijk concept; vanuit liberaal perspectief is een persoon vrij in zoverre hij zichzelf en zijn eigen leven kan vormgeven (Courtland, Gaus, & Schmidtz, 2022). Ook gaat vrijheid in liberalisme samen met gelijkheid van mensen. Hier zien liberalen de beperkte taak van de overheid om de gelijke vrijheid van alle burgers te waarborgen (Courtland, Gaus, & Schmidtz, 2022). Vrijheid als natuurlijke staat van de mens is een liberaal basisprincipe. Vanuit dit principe moet iedere inperking van de vrijheid en autonomie van individuen, zoals door een autoriteit of wet, op deze grond kunnen worden gerechtvaardigd (Courtland, Gaus, & Schmidtz, 2022).

Specifiek voor liberaal denken is de overtuiging dat markten deze vrijheid en gelijkheid kunnen bieden (Vallier, 2021). Vanuit liberaal perspectief gelden op de markt namelijk voor alle mensen dezelfde regels en is er geen autoriteit die de macht naar zich toe trekt, vrijheden en autonomie inperkt en ongelijkheid in de hand werkt (Vallier, 2021).

Individuen en samenlevingen kunnen volgens deze redenering het best functioneren met een vrijemarkteconomie en beperkte inmenging vanuit de overheid (Vallier, 2021).

Zorgethici Tronto (2013, 2017) en Held (2006) hebben twee belangrijke kritiepunten geformuleerd op het (neo)liberale beeld van de mens als vrije, gelijke, autonome individuen. Zo bekritiseert Tronto (2017) ten eerste het idee van de mens als individu dat onafhankelijk is van anderen. Vanuit zorgethisch perspectief zijn mensen altijd in verbinding met anderen:

“While individuals, and their liberty, can still matter greatly, it makes little sense to think of individuals as if they were Robinson Crusoe, all alone, making decisions. Instead, all individuals constantly work in, through or away from relationships with others. Those others are in differing states of providing care and needing care from them.” (Tronto, 2017, p. 32)

Autonomie bestaat vanuit zorgethisch perspectief alleen als relationele autonomie, samen met anderen. Mensen zijn niet onafhankelijk, maar onderling afhankelijk van elkaar. Zorgethiek begrijpt mensen als “concrete beings, who exist in mutually interconnected, interdependent, and often unequal relations with each other” (Hankivsky, 2014, p. 253). Onderlinge afhankelijkheid betekent dat mensen leven in en overleven door relaties met anderen. Daarbij zijn sommige mensen kwetsbaarder dan anderen, en heeft niet iedereen gelijke kansen en gelijke relaties met elkaar.

Ten tweede bekritiseert Tronto (2017) het idee van de mens die zichzelf het beste ontplooit zonder inmenging van anderen, en het morele en politieke ideaal van zelfredzaamheid dat hier volgens haar uit voortkomt. Deze aanname veronderstelt volgens Tronto (1993) een bepaald begrip van autonomie, dat een belangrijk besef mist over de totstandkoming ervan. Tronto (1993) beargumenteert dat in zoverre mensen autonoom zijn, ze dat alleen zijn na een periode van afhankelijkheid. Het is volgens Tronto (1993) logischer om te kijken naar mensen als soms autonoom, soms afhankelijk van anderen, soms zorgend voor anderen die afhankelijk zijn. In lijn hiermee benadrukt zorgethicus Virginia Held (2006, p. 21) het belang van de zorg van anderen om ons te ontwikkelen als mens: “We all start out as helpless infants [...] Without the care that incorporates different values than those of the dominant moral theories, we would not have survived”. Vanuit een zorgethisch perspectief zijn alle mensen afhankelijk en kwetsbaar, in verschillende mate en op verschillende wijzen, in verschillende fases van hun leven (Tronto, 2017).

Marktwerving en structurele ongelijkheid

Op basis van deze twee kritieken beargumenteert Tronto (1993, 2013) dat neoliberalisme als ideologie te weinig oog heeft voor de ongelijke relaties en situaties waarin mensen verkeren. Dit uit zich in de manier waarop marktwerving, dat zich als economische structuur van neoliberalisme baseert op dezelfde aannames, structurele ongelijkheid in de hand werkt. Marktlogica gaat ervan uit dat interacties tussen mensen plaatsvinden als tussen twee gelijkwaardige, vrije, zelfredzame individuen, stelt Tronto (2013). Wanneer we echter vanuit zorgethisch perspectief de mens begrijpen als onderling afhankelijk, bestaand in vaak ongelijke relaties met elkaar, is de markt “not a place of equals exercising their freedom of choice, but a world of people taking advantage of others” (Tronto, 2017, p. 33). Vanuit de aanname dat iedereen gelijk is houdt de markt geen rekening met verschillen tussen mensen, en werkt daarmee ongelijkheid structureel in de hand. Ze legt dit uit aan de hand van een voorbeeld:

“When one is in a less powerful position the first time, say, an employment contract is made, one ends up with lower pay than one might otherwise have earned. Then, the next time one renegotiates, the inequality in power between the parties has not declined but may have increased, thereby weakening the bargaining power of the weaker party yet again. Multiplied over thousands of times, the end result is a structure of inequalities built into economic transactions.” (Tronto, 2013, p. 126)

Op deze manier is de markt niet neutraal, maar bevooroordeeld ‘richting zichzelf’, stelt Tronto (2013); het ondersteunt de handelingen van degenen die profiteren van de markt, omdat de markt daardoor groeit, en bemoeilijkt ze voor mensen met een mindere startpositie.

Op samenlevingsniveau is het eindresultaat dat arme mensen steeds armer worden en rijke mensen steeds rijker (Tronto, 2013). Held (2006) beargumenteert dat op deze manier vermarkting van de samenleving ten grondslag ligt aan toenemende inkomensongelijkheid. Marktwerking werkt dus op structurele wijze ongelijkheid in de hand, en is op die manier niet zorgzaam.

Voor partijen die profiteren van marktwerking en via dit systeem macht en rijkdom vergaren is er volgens Tronto (2013) geen drijfveer om te twijfelen aan de rechtvaardigheid van de markt, maar juist een drijfveer om daar niet aan te twijfelen: deze partijen willen hun vergaarde macht en rijkdom rechtvaardigen en behouden. Toegeven dat zij macht hebben over anderen, dat zij hun macht en rijkdom via een onrechtvaardig systeem hebben vergaard, en dat dit systeem deze machtsverhoudingen structureel versterkt, ondermijnt hun vergaarde macht en rijkdom en alle geloof in de markt als rechtvaardig mechanisme. Ook geeft het partijen die profiteren van marktwerking een hoop verantwoordelijkheden om ongelijke en onrechtvaardige situaties te herstellen – in zoverre dat mogelijk is. Politiek gezien is het daarom voor deze partijen gunstig, zo niet noodzakelijk, om deze onrechtvaardigheid en ongelijkheid te negeren.

Eén van de manieren waarop de systematische onrechtvaardigheid van de markt wordt gelegitimeerd door profiterende partijen, in dit geval de staat, is door middel van autonomie, zelfredzaamheid en persoonlijke verantwoordelijkheid als morele idealen. Tronto (2017) legt uit dat als mensen minder in staat zijn om voor zichzelf en anderen te zorgen, dat vanuit een neoliberaal perspectief wordt begrepen als een persoonlijke in plaats van een collectieve verantwoordelijkheid, en als het falen van het individu in plaats van als een falen van het systeem (Tronto, 2017, p. 30). Zorgethicus Eichner (2015) stelt dat de staat op grond van een beeld van de mens als vrij en autonoom, zelfredzaam individu, beargumenteert dat de staat juist niet met deze vrijheid en autonomie moet interfereren. Op deze manier trekt de staat zich terug en legt het de verantwoordelijkheid voor zorg neer bij het individu en bij families (Eichner, 2015, p. 88). Door een beroep te doen op ieders autonomie, zelfredzaamheid en persoonlijke verantwoordelijkheid hoeft de staat geen of minder verantwoordelijkheid te nemen voor een onvoldoende organisatie van collectieve voorzieningen. Het gebruik van zelfredzaamheid en persoonlijke verantwoordelijkheid om collectieve verantwoordelijkheden en systeemfouten af te schuiven op het individu is een voorbeeld van hoe neoliberalisme volgens Tronto (2013, 2017) functioneert als ideologie.

Marktwerking en conflicterende waarden

Een tweede manier waarop markten niet zorgzaam zijn, legt Tronto (2017) uit aan de hand van het verschil tussen wensen en behoeften en haar begrip van hoe de markt daar mee om gaat. De markt werkt via het economische model van vraag en aanbod, waarbij het idee is dat wanneer er een behoefte is of ontstaat, een aanbod op de markt komt om aan die behoefte te voldoen. De markt is echter niet gemaakt om aan behoeften te voldoen, stelt Tronto (2013), maar aan wensen. Ze citeert hierbij Robert E. Lane (1991, p. 497; in Tronto, 2013, p. 122): “The market gratifies the wants of those with money, which already excludes the most miserable and impoverished individuals, and among those with money, it gratifies preferences according to the amount of money they have, not according to the urgency of different people’s wants and certainly not according to needs”. In deze quote wordt

bovendien zichtbaar hoe de markt als hoofddoel heeft om winst te maximaliseren. Andere waarden, zoals het verlenen van goede zorg, zijn op basis van deze logica minder belangrijk, en kunnen zelfs in de weg staan van het hoofddoel. De werking van de markt is ook op deze manier niet zorgzaam.

In lijn hiermee beschrijft Held (2006) hoe de markt alleen oog heeft voor de economische opbrengst van activiteiten en ze alleen op basis hiervan waardeert. Economische opbrengst is een adequaat hoofddoel voor sommige transacties op de markt, stelt Held (2006); het wordt echter problematisch wanneer het de prioriteit wordt in domeinen die andere waarden boven economische opbrengst zouden moeten stellen. Bijvoorbeeld, wanneer een voorstel om zorg te verbeteren economische winst zal bemoeilijken of zelfs zal leiden tot een economisch verlies. Zulke voorstellen kunnen vanuit het perspectief van marktlogica bedreigend zijn voor het voortbestaan van de markt, en om die reden worden verworpen. Held (2006) bekritiseert hoe in marktsamenlevingen domeinen als het onderwijs, de gezondheidszorg en de arbeidsmarkt ‘vermarkten’; waarbij maximalisatie van winst een belangrijkere waarde wordt dan goed onderwijs, goede zorg en goede werkomstandigheden.

Vermarkting van samenlevingen, arbeid en arbeiders

In huidige samenlevingen met markteconomieën vindt vermarkting in toenemende mate plaats (Held, 2006; Tronto, 2013). De economische structuur informeert en stuurt steeds meer domeinen binnen deze samenlevingen, beschrijft Tronto (2013) aan de hand van Polanyi (2001 [1944], p. 74): “A market economy can exist only in a market society. [...] A market economy must comprise all elements of industry, including labor, land, and money”. De menselijke maatschappij, beargumenteert Polanyi (2001 [1944], p. 75), wordt op deze manier een “accessory of the economic system”. Ik onderscheid twee manieren waarop invloeden van vermarkting zich manifesteren.

De eerste manier noem ik het directe proces van vermarkting. Ik leg dit uit aan de hand van Polanyi (2001 [1944]) die schrijft over de vermarkting van arbeid, ofwel de commodificatie van arbeid: de transformatie van arbeid tot een product dat wordt verkocht en gekocht via de markt. Deze transformatie verandert de manier waarop arbeid wordt georganiseerd. Als gevolg van de commodificatie van arbeid vindt tevens commodificatie van arbeiders zelf plaats, waardoor arbeiders zelf een verhandelbaar product worden (Polanyi, 2001 [1944]). Casalini (2019, p. 135) beschrijft aan de hand van Foucault (2008) de manier waarop commodificatie van arbeiders zich in ‘neoliberale marktsamenlevingen’ manifesteert: ze worden een “entrepreneurial self”, een ondernemer van hun eigen leven. Mensen moeten hun ‘menselijk kapitaal’ verkopen op de markt, en hun eigen leven ondergeschikt maken aan de werking van de markt (Casalini, 2019). De vermarkting van de economische structuur beïnvloedt dus de organisatie van arbeid, van de arbeiders, en ook van de menselijke maatschappij, schrijft Polanyi (2001 [1944]):

“The organization of labor would change concurrently with the organization of the market system. But as the organization of labor is only another word for the forms of life of the common people, this means that the development of the market system would be accompanied by a change in the organization of society itself.” (Polanyi, 2001 [1944], p. 75-77)

Met vermarkting wordt de organisatie van arbeid, arbeiders en de samenleving dus ondergeschikt aan de werking van de markt.

De tweede manier waarop vermarkting zich manifesteert in samenlevingen is op indirectere wijze, via beleid. Tronto (2013, p. 38) schrijft dat “the logic of neoliberalism [...] directs the appropriate concerns of politics to be only those that support economic activity”. Neoliberaal beleid heeft als doel om de markt te beschermen (Tronto, 2013). Casalini (2019, p. 135) beschrijft de manier waarop dit gebeurt: “The neoliberal state must govern in an active way to create [...] the conditions for what is perceived as facilitating the correct functioning of market competition, including privatizing risk costs, that is, privatizing social security”. Neoliberaal beleid faciliteert en versterkt zo de vermarkting van voorheen publieke domeinen.

Hierboven heb ik de kritiek op marktwerking vanuit zorgethisch perspectief geformuleerd. Voortbouwend op deze argumenten bekritisieren Tronto (2013) en Held (2006) de vermarkting van domeinen als het schoolstelsel, de gezondheidszorg en de arbeidsmarkt; hoe ongelijkheid in deze domeinen vergroot, en hoe de maximalisatie van winst een belangrijkere waarde wordt dan bijvoorbeeld goed onderwijs, goede zorg en goede werkomstandigheden. Met betrekking tot werk, begrijp ik dat marktwerking en liberaal beleid de organisatie van arbeid en de arbeider zelf beïnvloeden. Hoe de concrete gevolgen hiervan zich manifesteren voor arbeiders onderzoek ik in paragraaf 2.2, aan de hand van het concept bestaansonzekerheid.

2.2 Bestaansonzekerheid

Ik heb gekozen voor de Nederlandse term bestaansonzekerheid om de onzekere werk- en leefomstandigheden aan te duiden waar mensen over de hele wereld in toenemende mate mee te maken hebben (Kasimir, 2018). Ik wil daartoe ten eerste de Engelstalige termen *precariousness*, *precarity* en *precarization* onderzoeken als drie dimensies van bestaansonzekerheid. Ik wil ten tweede de context onderzoeken waarin bestaansonzekerheid bestaat. Ten derde wil ik onderzoeken welke aspecten er zitten aan bestaansonzekerheid; hoe het zich manifesteert en op welke vlakken het doorwerkt in de levens van mensen. Ik richt me hierbij vooral op mensen met onzekere werkomstandigheden in de vorm van (hyper-) tijdelijke contracten, die het onderwerp zijn van dit onderzoek. De hierover opgedane inzichten neem ik mee en bevestig ik wanneer ik in gesprek ga met arbeiders.

2.2.1 Definities en dimensies

Bestaansonzekerheid is als concept in wetenschappelijke Engelstalige literatuur onderdeel van een ‘familie’ van concepten die aan elkaar gerelateerd zijn, waaronder (*the*) *precarious*, *precariousness*, *precarity* en *precarization* en *the precariat* (Della Porta, Silvasti, Hänninen, & Siisiäinen, 2016; Kasimir, 2018). Della Porta et al. (2016) benadrukken het ambigue karakter van al deze concepten, die op veelzijdige en soms tegenstrijdige manieren worden geïnterpreteerd en gedefinieerd. De veelzijdige definities hebben wel een gemeenschappelijk karakter, schrijven Della Porta et al. (2016, p. 1), en verwijzen doorgaans naar “insecure, volatile, or vulnerable human situations that are socioeconomically linked to the labour-market dynamics”. Ook Casalini (2019) schrijft dat “the term precarity has been used to

describe the new social insecurity experienced by many in “precarious work”, meaning work that is “uncertain, unstable, and insecure, and in which employees bear the risks of work (as opposed to business or the government) and receive limited social benefits and statutory entitlements” (Kalleberg, 2018 in Casalini, 2019, p. 134). Bestaansonzekerheid wordt dus vaak in verband gebracht met werk en onzekere werksituaties.

Om een overzicht aan te brengen in deze verschillende concepten, baseer ik me om te beginnen op het werk van Judith Butler (2004, 2010), een belangrijke denker over bestaansonzekerheid die als eerste onderscheid maakte tussen *precariousness* en *precarity*. Ik werk deze termen verder uit aan de hand van Isabell Lorey (2015), die in haar boek *State of Insecurity* voortbouwde op Butler’s denken.

In haar boek focust Lorey (2015) op *precarious*, waarmee zij een conditie, een staat van zijn, aanduidt, en ook doelt op mensen die bestaansonzeker zijn. *Precarious* verwijst volgens Lorey (2015) naar onzekerheid, kwetsbaarheid en bedreiging. Ik zie bestaansonzekerheid als vertaling van *precarious* volgens deze conceptualisatie van Lorey (2015).

Lorey (2015) ziet *precariousness*, *precarity* en *precarization* als drie dimensies van bestaansonzekerheid. De eerste dimensie, *precariousness* verwijst volgens Lorey (2015) naar een relationele kwetsbaarheid als menselijke conditie, een existentiële kwetsbaarheid die voortkomt uit het feit dat mensen afhankelijk zijn van elkaar. Deze zienswijze komt overeen met het zorghetische beeld van de mens als onderling afhankelijk, bestaand in relaties met anderen (Hankivsky, 2014).

De tweede dimensie, *precariteit*, verwijst naar het hiërarchische verschil in *precariousness* in de samenleving, als een effect van politieke, juridische en sociale mechanismen (Lorey, 2015). Door deze mechanismen worden sommige mensen meer beschermd en zijn anderen meer bestaansonzeker.

In de derde dimensie van bestaansonzekerheid, *precarisering*, verbindt Lorey (2015) bestaansonzekerheid met de manier waarop samenlevingen bestuurd worden, specifiek met neoliberal beleid. *Precarisering* is volgens Lorey (2015) een liberaal regeringsinstrument, een manier van domineren door middel van sociale regulatie waarbij gestreefd wordt naar zo min mogelijk bescherming en zoveel mogelijk instabiliteit, zonder dat de sociale orde uitmondt in een opstand. *Precarisering*, met “precarious living and working conditions” als resultaat, hangt volgens Lorey (2011, p. 5) dus nauw samen met politieke en maatschappelijke invloeden.

In aanvulling op het begrip van *precarisering* als wijze van besturen volgens Lorey (2015) wil ik een breder begrip van *precarisering* in mijn onderzoek gebruiken, gebaseerd op Della Porta et al. (2016). Della Porta et al. (2016) zien *precarisering* in algemenere zin als een proces van precair maken en worden. Della Porta et al. (2016) gebruiken *precarisering* als concept om in plaats van *precariteit* te zien als een persoonlijk kenmerk, de “structured quality” te onderzoeken van specifieke situaties en gebeurtenissen die mensen doorleven. Terwijl ik oog wil houden voor het politieke aspect van *precarisering* volgens Lorey (2015), wil ik deze bredere benadering van *precarisering* in mijn onderzoek gebruiken als basis om ook sensitief te zijn voor *precariserende* processen die op het eerste gezicht niet een directe connectie hebben met overheidsbeleid.

Op grond van bovenstaande begrijp ik bestaansonzekerheid volgens Lorey als driedimensionaal fenomeen dat draait om onzekerheid, kwetsbaarheid en bedreiging. Sommigen worden hiervoor beschermd en anderen niet, via politieke en maatschappelijke factoren en processen die bestaansonzekerheid in de samenleving op ongelijke wijze verdelen. Het domein van werk is daarbij een belangrijk domein waarin bestaansonzekerheid wordt geproduceerd en versterkt. Om het politieke en maatschappelijke aspect van bestaansonzekerheid beter te begrijpen wil ik in paragraaf 2.3.2 de context onderzoeken waarin bestaansonzekerheid bestaat.

2.2.2 Context

In deze paragraaf wil ik de maatschappelijk-politieke context onderzoeken waarin bestaansonzekerheid bestaat, en de relatie tussen bestaansonzekerheid en werk beter begrijpen. Ik focus daartoe in deze paragraaf op de concepten precariteit en precarisering, als politiek-maatschappelijke dimensies van bestaansonzekerheid.

Sinds de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw hielden meer en meer wetenschappers in academisch onderzoek zich bezig met het fenomeen van onzekere, kwetsbare en instabiele werk- en leefsituaties (Kasmir, 2018; Casalini, 2019). De aandacht hiervoor kwam tegelijkertijd op met politieke hervormingen. In Nederland vormde in de jaren tachtig een neoliberale beleid van loonmatiging, flexibilisering, privatisering, deregulering en decentralisatie (Mellink & Oudenampsen, 2019). Volgens Kasmir (2018) ontstond de academische focus op precariteit in reactie op politieke mobilisaties, voornamelijk in Europa, die protesteerden tegen effecten van liberaal beleid die zij ervoeren in de vorm van werkloosheid en een gebrek aan stabiele banen, betaalbare huizen en sociale bescherming vanuit de overheid. Precariteit werd als concept gebruikt om de onzekere en kwetsbare levensomstandigheden van deze mensen te beschrijven en te duiden, maar ook hun sociale positie als burger en arbeider (Kasmir, 2018). Deze mensen werden buitengesloten van sociale bescherming en zekerheid op meerdere vlakken, waaronder stabiele banen en de bijbehorende arbeidsrechten (Kasmir, 2018).

Della Porta et al. (2016) verbinden processen van precarisering aan structurele transformaties die samenhangen met specifieke gebeurtenissen of specifiek beleid. Deze transformaties zijn soms plots en snel, zoals na de val van de Sovjet-Unie en gedurende de economische crisis in 2007/8 (Della Porta et al., 2016). Kasmir (2018) noemt in lijn hiermee de protesten tegen bezuinigingsmaatregelen in Spanje in 2011 als voorbeeld. Soms zijn de transformaties echter veel meer geleidelijk, stellen Della Porta et al. (2016). In dit geval kan precarisering een permanent proces zijn, en genormaliseerd worden als een soort van bijwerking van ontwikkeling en vooruitgang (Della Porta et al., 2016). Meerdere wetenschappers begrijpen op deze manier precariteit als een permanente bijwerking van kapitalisme, die normaliseert onder liberaal beleid (Betti, 2016; Di Bernardo, 2016; Kasmir, 2018; Lorey, 2011, 2015; Mahmud, 2014).

Politicooloog Mahmud (2014) beargumenteert vanuit dit perspectief dat hoewel precariteit altijd aanwezig is geweest onder kapitalisme, liberaal beleid het verder uitbreidt en verdiept. Hij noemt hierbij een aantal verschillende kenmerken, waarbij hij focust op precariteit in werksituaties. Zo neemt ten eerste de intensivering van onzekerheid toe met de

flexibiliteit van arbeidscontracten (Mahmud, 2014). Dit zorgt onder meer voor onduidelijkheid over het aantal te werken uren, wat het moeilijk maakt om te bouwen op een bepaald inkomen en om bijvoorbeeld meerdere banen tegelijk te hebben om deze onzekerheid op te vangen (Mahmud, 2014). Ten tweede worden onder neoliberaal beleid de rechten van werknemers en sociale bescherming steeds verder afgebroken, bijvoorbeeld door middel van “work relationships in forms that avoid employee status and its accompanying legal strictures and responsibilities, and as a union avoidance tool” (Mahmud, 2014, p. 714). Ten derde noemt Mahmud (2014, p. 721) de intensivering van migratie van arbeiders, ten gevolge van “neoliberal restructuring of the global economy”. Hierdoor ontstaat wereldwijd een onuitputtelijke voorraad van potentiële arbeidskrachten die willen werken, waardoor de macht van de werkgever versterkt en van de arbeider verzwakt; er is altijd iemand anders beschikbaar die hetzelfde werk wil doen, voor minder geld of in slechtere omstandigheden. Voor economische migranten zijn werk- en leefomstandigheden bovendien extra precair. Zij werken onder extreem onzekere omstandigheden, zijn extra kwetsbaar voor uitbuiting, en zijn bovendien “dislocated from their spaces and communities of affiliation”, schrijft Mahmud (2014, p. 723). Precariteit ten gevolge van onzekere werksituaties ontstaat volgens Mahmud (2014) dus door intensivering van flexibele arbeidscontracten, de afbraak van sociale bescherming en arbeidsrechten, en migratie van werknemers.

In lijn met Mahmud (2014) beschrijft Lorey (2011) de “demolition of workers’ rights”, evenals “the restructuring of the social, health and educational system, [...] and the loss of wages and pensions” als precariserende ontwikkelingen onder neoliberaal beleid. In lijn met de uitingen van de hierboven genoemde politieke mobilisaties beschrijft Lorey (2011) hier dat neoliberaal beleid niet alleen werk en werk gerelateerde situaties ‘precariseert’, maar ook andere aspecten van menselijk leven.

Vanuit haar focus op precarisering als wijze van besturen begrijpt Lorey (2011, p. 7) deze ontwikkelingen in het licht van een “neoliberal individualized self-government and self-responsibility”. Precarisering bestaat volgens Lorey in de vorm van persoonlijke verantwoordelijkheid als neoliberaal moreel ideaal: werknemers worden geacht zelf verantwoordelijk te zijn voor de preventie van ziekte, voor het managen van hun eigen situatie, voor het verminderen van hun eigen bestaansonzekerheid. Dit is in lijn met Tronto’s (2017) uitleg hierboven dat collectieve verantwoordelijkheden worden afgeschoven op het individu, waarbij persoonlijke verantwoordelijkheid vanuit neoliberaal perspectief als morele legitimatie wordt gebruikt.

Lorey (2011) ziet op deze manieren een individualisatie van bestaansonzekerheid ontstaan: ieders persoonlijke verantwoordelijkheid vergroot, met ten eerste de verdwijning van collectieve voorzieningen, en ten tweede de verdwijning van mogelijkheden om samen te komen en te verbinden in collectieve praktijken. Hierover schrijft Lorey (2011, p. 7): “Social practices that are oriented not solely to the self and one’s own, but rather to living together and to shared political agency, recede more and more into the background and become less and less imaginable as lived reality”. In deze quote maakt Lorey zichtbaar hoe de precariserende invloed van neoliberaal beleid doordringt tot in sociale praktijken, en hoe het de perceptie van mensen kan veranderen.

Op grond van bovenstaande auteurs begrijp ik bestaansonzekerheid als structurele bijwerking van neoliberaal beleid. Precarisering als effect van neoliberaal beleid vindt plaats in specifieke, duidelijk zichtbare ontwikkelingen en gebeurtenissen, en in minder zichtbare en directe vormen. Bestaansonzekerheid als gevolg van deze precarisering heeft wortels in onzekere werksituaties en beïnvloedt verschillende aspecten van menselijk leven. Hoe bestaansonzekerheid zich manifesteert in de levens van mensen met onzeker werk wil ik onderzoeken in de volgende paragraaf.

2.2.3 Aspecten en doorwerkingen

Verschillende auteurs beschrijven dat bestaansonzekerheid meer is dan de onzekerheid van werk- en leefsituaties, en de gehele ervaring van mensen kan beïnvloeden (Della Porta et al., 2016; Gasiukova & Shkaratan, 2019; Lorey, 2011, 2015). Ik ben benieuwd hoe precariteit, in de vorm van onzekere werk- en leefsituaties, en precarisering, in de vorm van neoliberaal beleid dat bestaansonzekerheid in menselijk leven produceert en het ook nog eens individualiseert, doorwerken in de levens van mensen.

Een eerste manier waarop bestaansonzekerheid impact heeft op leven komt voort uit het onzekere aspect van werk. Dit komt naar voren in de beschrijving van bestaansonzekerheid door Gasiukova en Shkaratan (2019, p. 118) als “the actual experience of living under the conditions of instability when individuals attempt to have the usual lifestyle (pursuing hobbies, having the familiar circle of friends, making and implementing plans, maintaining good health), but objective material conditions and an unstable job limit their options”. Onzekere werksituaties maken het moeilijk om te plannen op de korte en de lange termijn, en om contacten te onderhouden. Vivek Chibber (2018) beargumenteert in dit licht hoe de onzekerheid over de mogelijkheid tot werken de grenzen vervaagt tussen werktijd en vrije tijd:

“When work is not only unpredictable, but also so meager that the struggle to acquire it overtakes all other priorities, it means that the very idea of free time, as truly free, simply disappears. Never knowing when they will be called to work, employees can’t afford to plan for any activity that might make them unavailable. They can’t plan family trips, or take a day or two to go out of town; even going to see a film is nerve-wracking. The line between work time and free time is thus obliterated.” (Chibber, 2018, p. 36)

In deze quote maakt Chibber duidelijk hoe afspraken maken en nakomen wordt bemoeilijkt, en hoe onzekerheid over de beschikbaarheid van werk in de toekomst maakt dat de mogelijkheid tot werken nú altijd voorgaat. Het is te verwachten dat hierdoor het opbouwen en onderhouden van relaties kan worden belemmerd. In lijn met Chibber noemen Benach et al. (2014) een gebrek aan controle van arbeiders over hun professionele en privéleven, en daarmee samenhangend de beperkte mogelijkheid voor arbeiders om zelf keuzes te kunnen maken over hun persoonlijke leven. Deze aspecten hebben volgens Benach et al. (2014) sociale effecten, zoals psychosociale stress en sociale deprivatie.

Ten tweede maakt een leven lang tijdelijke banen het moeilijk om langdurige, betekenisvolle relaties op te bouwen, volgens Standing (2014). In lijn hiermee noemen Kalleberg (2018) en Woodman (2012) de negatieve impact van bestaansonzekerheid op het stichten van families en het onderhouden van vriendschappen. Tijdelijke en onzekere banen

geven geen structurele verankering waarin vertrouwelijke relaties kunnen ontstaan en groeien (Standing, 2014). Naast tijdelijkheid en onzekerheid speelt ook afstand door arbeidsmigratie een rol. Arbeiders die migreren vanwege werk moeten hun familie, vrienden en gemeenschap vaak achterlaten. Kasmir (2018) noemt het belang van familieleden in het onderhouden van het huishouden en in het bieden van een sociaal netwerk. Verder noemt Mahmud (2014) migratie, waardoor arbeiders ‘ontwricht’ raken van hun families, als precariserende factor. Het wegvallen van familie heeft dus waarschijnlijk sociale effecten en vergroot bovendien bestaansonzekerheid.

Ten derde ziet Casalini (2019) “symptoms of social suffering” bij mensen die bestaansonzekerheid ervaren. Ze noemt “depression, anxiety, and exhaustion, as well as a sense of solitude and, even more, of isolation” (Casalini, 2019, p. 136). Casalini (2019, p. 136) ziet deze symptomen als het resultaat van een “continuous push to compete” en, in lijn met Chibber (2018), van de verdwijning van grenzen tussen leven en werken.

Naast de in deze paragraaf genoemde aspecten is mijn hypothese dat de individualisatie van bestaansonzekerheid zoals in paragraaf 2.2.2 beschreven volgens Lorey (2011) een sociale impact heeft, bijvoorbeeld door eenzaamheid in de hand te werken terwijl ieders persoonlijke verantwoordelijkheid vergroot.

De sociale impact van bestaansonzekerheid bestaat op basis van de literatuur dus via tijdelijkheid en onzekerheid van werksituaties en arbeidsmigratie. Daar bovenop heeft precarisering als overkoepelend maatschappelijk proces een individualiserend effect met sociale gevolgen. De literatuur over bestaansonzekerheid geeft inzicht in mogelijke manieren waarop bestaansonzekerheid doorwerkt in de levens van mensen. In mijn empirisch onderzoek wil ik verkennen hoe arbeiders met een stuk-contract deze manieren ervaren.

2.2.4 Zorgethisch perspectief

Bestaansonzekerheid is een relevant concept voor zorgethisch onderzoek, stellen zorgethici Vosman en Niemeijer (2017), omdat het kan helpen om nieuwe sociale structuren te belichten in huidige samenlevingen, die zij kenmerken als ‘laatmodern’. Ze benadrukken in lijn met hierboven genoemde auteurs dat bestaansonzekerheid, wat zij definiëren als *precariousness*, niet alleen gaat over economische onzekerheid maar ook over relaties en positie (Vosman & Niemeijer, 2017).

Relaties, inclusief machtsrelaties, worden volgens Vosman en Niemeijer (2017) gevormd in “the late modern circumstances of precariousness and uncertainty” (Vosman & Niemeijer, 2017, p. 1). Een focus op *precariousness* maakt het volgens hen mogelijk om verder te kijken dan binaire machtsverhoudingen van onderdrukker versus onderdrukte, en complexere, subtielere en meer verborgen structuren te zien van macht.

Vosman en Niemeijer (2017) benoemen ook het multidimensionale aspect van bestaansonzekerheid – hoewel zij het zelf niet zo bewoorden, en in plaats daarvan *precariousness* gebruiken om alle verschillende dimensies te beschrijven – en benadrukken dat bestaansonzekerheid niet alleen gaat over iemands interne ervaring, maar ook over de manier waarop mensen kwetsbaar gemaakt worden in de samenleving:

“Precariousness is about making people vulnerable in the polis, as they are taken from their position and brought into a “zone of insecurity” within the political order [...]. Society installs insecurity of position and relations [...] Precariousness is thus the lens through which we can see the insecurity of all in the polis with regard to partaking in the polis.” (Vosman & Niemeijer, 2017, p. 9)

Vosman en Niemeijer (2017, p. 10) benadrukken het politiek-maatschappelijke aspect van bestaansonzekerheid en zien in lijn met Lorey (2015) hoe de staat in huidige samenlevingen opereert zoals “by means of spreading insecurity”. Bestaansonzekerheid als concept kan volgens Vosman en Niemeijer (2017) helpen om licht te werpen op nieuwe vormen van relaties en machtsstructuren die kenmerkend zijn voor huidige samenlevingen. Voortbouwend op Tronto (2013) zie ik marktwerking als een van deze structuren waarin partijen als de overheid en bedrijven invloed uitoefenen op burgers.

2.3 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk heb ik de concepten neoliberalisme en bestaansonzekerheid uitgewerkt, met als doel om inzicht te vergaren in de belangrijkste elementen en doorwerkingen van bestaansonzekerheid en de context waarin het zich bevindt.

Ik begrijp neoliberalisme als een politieke ideologie die, vanuit bepaalde ideeën over vrijheid en een specifiek mensbeeld, marktwerking ziet als beste mechanisme om (zorg)verantwoordelijkheden te verdelen en samenlevingen op basis van markteconomieën wil organiseren. Neoliberaal beleid betreft marktgeoriënteerd beleid, dat marktwerking wil beschermen en optimaliseren, vanuit het idee dat samenlevingen zo het best georganiseerd kunnen worden. Aan de hand van Tronto en Held beschreef ik twee kritieken op het mechanisme van marktwerking en het neoliberale overheidsbeleid dat marktwerking in stand houdt en bevordert. Ten eerste produceert en versterkt het mechanisme van marktwerking structurele ongelijkheid. Ten tweede waardeert marktwerking activiteiten op de markt alleen op basis van economische opbrengst en niet op basis van andere waarden die vanuit zorgethisch perspectief belangrijker zijn, zoals goede zorg. Op basis van deze argumenten bekritisieren Tronto en Held marktwerking, de vermarkting van samenlevingen en het neoliberale beleid dat daarmee samengaat, waarbij ongelijkheid vergroot en maximalisatie van winst een belangrijker doel wordt dan andere maatschappelijke waarden zoals goede zorg en goede werkomstandigheden.

Bestaansonzekerheid gaat over onzekerheid, kwetsbaarheid en bedreiging. Aan de hand van Lorey (2015) begrijp ik het als een conditie, een staat van zijn, die voor een groot deel voortkomt uit onzekere werk- en leefsituaties. Sommige mensen worden meer beschermd voor bestaansonzekerheid dan anderen, via politieke en maatschappelijke factoren en processen die bestaansonzekerheid in de samenleving op ongelijke wijze verdelen. Ik begrijp bestaansonzekerheid verder als een structurele bijwerking van kapitalisme die intensiveert en verdiept onder liberaal beleid. Dit beleid zorgt voor onder andere flexibilisering van arbeidscontracten, privatisering van sociale bescherming en woningen en collectieve voorzieningen, wat veel mensen ervaren in de vorm van werkloosheid en een gebrek aan stabiele banen, betaalbare huizen en sociale bescherming. Ook is liberaal beleid individualiserend; het vergroot de persoonlijke verantwoordelijkheid van mensen voor voorheen collectieve verantwoordelijkheden zoals sociale zekerheid, terwijl het collectieve

voorzieningen afbreekt en daarmee mogelijkheden voor mensen om samen te komen en te verbinden. Al deze omstandigheden produceren en versterken bestaansonzekerheid in de levens van mensen.

Bestaansonzekerheid werkt op vele vlakken door in de levens van mensen. Onzekere vormen van werk beperken ten eerste de mogelijkheid om te plannen en afspraken te maken op de korte en lange termijn. Ten tweede bemoeilijken tijdelijke en onzekere werksituaties het opbouwen en onderhouden van een sociaal netwerk.

Bestaansonzekerheid kan het mentale en sociale welzijn van mensen beïnvloeden en bijdragen aan onder andere depressie en eenzaamheid. Hoe mensen de impact van bestaansonzekerheid zelf ervaren, is naar mijn weten tot op heden niet voldoende empirisch onderzocht.

Vanuit zorgethisch perspectief is bestaansonzekerheid een relevant concept dat kan helpen om licht te werpen op nieuwe vormen van relaties en machtsstructuren die bestaan in huidige samenlevingen. Het maakt het volgens zorgethici Vosman en Niemeijer (2017) mogelijk om verder te kijken dan binaire machtsverhoudingen van onderdrukker versus onderdrukte, en complexere, subtielere en meer verborgen structuren te zien van macht.

Op basis van het literatuuronderzoek begrijp ik dat neoliberaal overheidsbeleid bestaansonzekerheid via verschillende processen produceert en verdiept. De literatuur biedt een aantal, maar naar mijn mening onvoldoende inzichten in de manieren waarop bestaansonzekerheid zich in de levens van mensen manifesteert en hoe mensen dit zelf ervaren.

3 Methode

In dit hoofdstuk beschrijf ik de onderzoeksbenadering de methode van dit onderzoek. Ook sta ik stil bij een aantal ethische overwegingen.

3.1 Onderzoeksbenadering

Dit onderzoek volgt een zorgethische benadering en baseert zich daarbij op de Utrechtse zorgethiek. De dialectische methode is een kenmerk van deze stroming: het onderzoek vormt zich in een heen-en-weer beweging tussen theorie en empirie (Leget, Van Nistelrooij & Visse, 2017). Verder baseert dit onderzoek zich op een sociaal-constructivistische benadering van de werkelijkheid. Vanuit dit perspectief proberen mensen de wereld waarin ze leven en werken te begrijpen door subjectieve betekenissen te geven aan hun ervaringen (Creswell, 2013). Deze betekenissen worden gevormd door interactie met anderen en door historische en culturele normen. Het doel van het onderzoek is deze betekenissen te interpreteren. De onderzoeker verkent daarbij zowel de context waarin de deelnemers aan het onderzoek leven en werken, als de context waar zij zichzelf in bevindt en hoe deze haar interpretaties vormgeeft. Vanuit deze benadering is het empirische onderzoek ten slotte fenomenologisch van aard. Fenomenologie focust op de geleefde ervaring van mensen en ontwikkelt beschrijvingen van de betekenis van deze ervaringen (Creswell, 2013). Een fenomeen is “dat wat verschijnt in ons bewustzijn en kan verwijzen naar elke menselijke ervaring in relatie tot een gebeurtenis, een ding, of een gevoel” (Van der Meijde, 2015, p. 22). Het probeert deze ervaringen niet te verklaren, maar te onthullen en te begrijpen (Van der Meijde, 2015; Creswell, 2013). In het beschrijven van het fenomeen maakt de onderzoeker interpretaties van de geleefde ervaring. De onderzoeker tracht daarbij een open houding, ook wel fenomenologische houding, aan te nemen (Creswell, 2013; Van der Meijde, 2015). De onderzoeker probeert bij het interpreteren om eigen opvattingen, verklaringen en waarderingen te identificeren en vervolgens op te schorten (Van der Meijde, 2015). Op die manier kan zij zo min mogelijk haar eigen aannames een rol laten spelen in de interpretatie van deze ervaringen en zich beter openstellen voor en focussen op de ervaringen van de deelnemers (Creswell, 2013).

3.2 Onderzoeksmethode

Voor de empirische onderzoeksmethode heb ik gekozen voor de *interpretative phenomenological analysis* (IPA), ontwikkeld door Smith (1996). Het doel van IPA is te onderzoeken hoe mensen betekenis geven aan hun persoonlijke en sociale wereld, aan specifieke ervaringen, gebeurtenissen en staten van zijn (Smith & Osborn, 2003). IPA is ten eerste een fenomenologische methode, ontwikkeld om de geleefde ervaring van mensen te onderzoeken. Ten tweede is het een idiografische methode, die zich bezighoudt met “the particular”, met het verkennen van “persons’ relatedness to, or involvement in, a particular event or process (phenomenon)” (Smith, Flowers & Larkin, 2009, p. 28, 37). IPA past bij het doel van dit onderzoek om de ervaringen van mensen te begrijpen met betrekking tot hun specifieke werk- en relationele situatie, in relatie tot bestaansonzekerheid als fenomeen. IPA doelt daarbij niet op het beschrijven van de structuur of de essentie van een fenomeen, maar

op het verkennen van de specifieke geleefde ervaring van het fenomeen zoals iedere deelnemer die persoonlijk beleeft (Eatough & Smith, 2017). Vanwege het gedetailleerde en diepgaande onderzoek van iedere deelnemer is de onderzoekspopulatie van IPA-studies vaak klein (Smith, Flowers & Larkin, 2009).

IPA is ten derde een interpretatieve onderzoeksmethode, gebaseerd op het werk van onder meer hermeneutisch fenomenoloog Heidegger (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Interpretatie van de data vindt plaats in de verschillende fasen van het onderzoeksproces; tijdens het verzamelen, analyseren en beschrijven van de data (Smith & Osborn, 2003). Er is daarbij sprake van een ‘dubbele hermeneutiek’, een interpretatie in twee fasen: de deelnemer geeft een betekenis aan zijn ervaringen, en de onderzoeker geeft een betekenis aan de betekenis die de deelnemer geeft aan zijn ervaringen (Smith & Osborn, 2003). De onderzoeker heeft dus een actieve rol in het leren kennen en beleven van de data. Hierbij is het dus van belang een fenomenologische houding aan te nemen en *bracketing* toe te passen, zoals hierboven beschreven. Smith, Flowers en Larkin (2009) beschrijven daarnaast twee interpretatieve houdingen die de onderzoeker aan kan nemen tijdens het onderzoeksproces. Een empathische houding dient om zoveel mogelijk in te leven in de ervaring en belevingswereld van de deelnemer en zo goed mogelijk te begrijpen hoe het voor de deelnemer is om in zijn of haar schoenen te staan. Een bevragende houding stelt de onderzoeker in staat om kritische vragen te stellen en te ‘puzzelen over’ de dingen die de deelnemer vertelt. Het aannemen van beide houdingen verrijkt en versterkt de analyse.

Het IPA-onderzoek is ten slotte een iteratief proces; de fasen van data verzamelen, analyseren en schrijven wisselen elkaar af (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Inzichten die worden verkregen tijdens het analyseren van data kunnen zo bijvoorbeeld worden meegenomen bij het verzamelen van nieuwe data.

3.3 Casusdefinitie en onderzoekseenheid

Het onderzoek heeft plaatsgevonden in Amsterdam. De *case* betreft mensen die werken op basis van een stuk-contract of een nul-uren contract en voor wie dit werk de voornaamste inkomstenbron is. De deelnemers zijn geworven *on-site* tijdens werktijd en via *snowballing*. Potentiële deelnemers moesten open staan voor een of meerdere gesprekken en een goede beheersing hebben van de Nederlandse taal. Na enige tijd op verschillende plekken te hebben gezocht moest ik echter concluderen dat ik geen deelnemers kon vinden die Nederlands spraken. Toen ben ik me gaan richten op de mensen die ik wel tegenkwam, allen arbeidsmigranten. Het was moeilijk om in deze groep mensen te vinden met voldoende beheersing van Engels die bereidwillig waren om met mij te spreken. Vanwege deze moeilijkheid in het vinden van deelnemers heb ik de *convenience sampling* strategie gebruikt (Creswell, 2013), wat betekent dat de geïncludeerde mensen het meest toegankelijk en best bereikbaar waren. Verder was ik op zoek naar mensen met een zorgtaak, om zo extra goed zicht te kunnen krijgen op relationele verantwoordelijkheden.

3.4 Dataverzameling

Voor dit onderzoek heb ik theoretische data verzameld door middel van literatuuronderzoek en empirische data door middel van interviews en veld aantekeningen tijdens observaties.

3.4.1 Theoretisch onderzoek

De data van het theoretisch onderzoek is verzameld uit twee bronnen. Het grootste deel van de literatuur is zorgethisch van aard en bestaat uit zorgethische kernartikelen die behoren tot het curriculum van de opleiding, daaraan verwante artikelen verkregen via *snowballing*, en artikelen die ik ontving van mijn begeleider op basis van onze gesprekken. De literatuur over bestaansonzekerheid is verkregen middels een literatuursearch naar artikelen via de online database Google Scholar. De zoektermen bestonden uit de sleutelbegrippen *precarious*, *precariousness* en *precarity*, daaraan verwante termen en synoniemen.

3.4.2 Empirisch onderzoek

De data van het empirisch onderzoek bestaat uit transcripten van interviews en veldaantekeningen. In totaal heb ik met acht deelnemers gesproken. Met de vier deelnemers Ahmad, Ali, Arman en Suleman heb ik uitgebreidere gesprekken gevoerd die tussen de 45 en 120 minuten duurden. Met de andere vier deelnemers Hassan, Padel, Alex en Zahid heb ik kortere gesprekken gevoerd die tussen de tien en twintig minuten duurden. De gesprekken vonden allemaal plaats *on-site* waar de deelnemer en ik elkaar ontmoetten. Alleen het gesprek met Arman vond plaats in een park. Alleen tijdens de gesprekken met Ahmad, Ali en Arman heb ik audio-opnames gemaakt. Het maken van audio-opnames gaf een formeler karakter aan het laagdrempelige gesprek, en leek in sommige gevallen de deelnemer te beperken om vrij te kunnen spreken. Ik heb daarom gezocht naar een balans tussen het maken van audio-opnames en informelere gesprekken. Bij de informelere vorm maakte ik direct na het gesprek een audio-opname waarbij ik mijn bevindingen herhaalde.

De uitgebreide gesprekken waren een-op-een en semigestructureerde diepte-interviews. Deze vorm van interviewen is het meest gangbaar voor beginnende onderzoekers die de IPA-methode gebruiken (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Vooraf heb ik een kort interviewschema op basis van Smith, Flowers en Larkin (2009) opgesteld om het uitvragen van werk- en leefsituaties te structureren. Dit schema (zie bijlage A) diende ter ondersteuning van het interview; ik liet het onderwerp zoveel mogelijk het interview leiden. Als de deelnemer andere onderwerpen aansneed liet ik hem daar over vertellen, zolang het relevant zou kunnen blijken voor het onderwerp. Dit vanuit het idee dat deze onverwachte, spontane onderwerpen me kunnen informeren over iets wat ik vooraf niet als relevant had geïdentificeerd en over zaken die voor de participant, die expert is over het onderwerp, belangrijk zijn (Smith, Flowers & Larkin, 2009, p. 52). De audio-opnames zijn vervolgens getranscribeerd, waarbij de aantekeningen zijn gebruikt om de data te verrijken.

Veldaantekeningen zijn gemaakt van alle tijd die ik *on-site* en met de deelnemers doorbracht. Een deel van deze aantekeningen dienen als aanvulling op de interviews, om de context in kaart te brengen waarin de particuliere ervaringen bestaan die in de interviews naar voren komen (Van der Meijde, 2015). Daarnaast heb ik inhoudelijke aantekeningen gemaakt van gesprekken waarvan geen audio-opname is gemaakt, waarin ik het verhaal van de deelnemer zo waarheidsgetrouw mogelijk weer heb proberen te geven.

3.5 Data-analyse

De interviews zijn één voor één geanalyseerd om het idiografische karakter van IPA te waarborgen (Smith, Flowers & Larkin, 2009). Voor de analyse van de data heb ik gebruik gemaakt van de stappen volgens Smith, Flowers en Larkin (2009). De gesprekken waar ik geen audio-opnames maar alleen aantekeningen van heb gemaakt heb ik op basis van de aantekeningen uitgeschreven en vervolgens met behulp van deze stappen geanalyseerd.

Stap 1 Lezen en herlezen

In deze stap heb ik eerst de audio-opname actief beluisterd en tegelijkertijd het transcript meegelezen. Daarna heb ik het transcript meermaals gelezen om mezelf actief te betrekken en onder te dompelen in de data. Tijdens deze fase heb ik memo's ingesproken om mijn eigen ervaringen en observaties tijdens het interview, evenals mijn ideeën die opkwamen tijdens het lezen van de data in deze fase zoveel mogelijk op te schorten.

Stap 2 Eerste notities

In deze verkennende stap van analyse heb ik alle mogelijk relevante tekst in het transcript geïdentificeerd en daarbij notities gemaakt. Een deel van deze eerste notities is descriptief en focust op het begrijpen van de dingen die er voor de deelnemer toe doen en wat deze voor hem betekenen. Deze notities dienen om de gedachten en ervaringen van de deelnemer te identificeren en te structureren. Linguïstische aantekeningen dienen daarbij om te reflecteren op de manier waarop de deelnemer zichzelf en zijn verhaal presenteert en focussen onder meer op taal, manier van spreken en het gebruik van metaforen. Een ander deel van de notities is meer interpretatief van aard, en dient om te helpen begrijpen op welke wijze en waarom de deelnemer betekenis geeft aan zijn ervaringen. Deze conceptuele aantekeningen kunnen specifieke betekenissen bijvoorbeeld linken aan verschillende voorlopige, mogelijk overkoepelende, betekenissen.

Stap 3 Eerste opkomende thema's

In deze stap heb ik op basis van de notities zo beknopt mogelijk hetgeen beschreven wat belangrijk was in deze notities, en dit in de vorm van thema's met elkaar verbonden.

Stap 4 Verbindingen tussen thema's

In deze stap heb ik de thema's aan elkaar gelinkt en georganiseerd in een structuur, waarin de belangrijkste en meest interessante thema's naar voren komen. De relaties tussen thema's kunnen hiërarchisch zijn, tegengesteld, of bijvoorbeeld gegroepeerd op basis van bepaalde kenmerken. Deze structuur heb ik vervolgens weergegeven in een tabel of figuur.

Stap 5 De volgende case

Na de eerste vier stappen bij het eerste transcript te hebben doorlopen ben ik doorgegaan naar het volgende transcript. Ik heb mijn opvattingen en ideeën met betrekking tot het eerste transcript daarbij zoveel mogelijk opgeschort, om zo goed mogelijk recht te doen aan de particulariteit van ieder transcript.

Stap 6 Patronen tussen cases

In deze stap heb ik de structuren van ieder transcript met elkaar vergeleken en bekeken of en hoe deze met elkaar relateren.

3.6 Sensitizing concepts

Omdat ik de focus van het onderzoek niet wilde verliezen tijdens het verzamelen en analyseren van de data heb ik gebruik gemaakt van *sensitizing concepts*. Deze concepten dienden om mijn aandacht tijdens het verzamelen en analyseren van de data te oriënteren (Patton, 2014). De concepten hebben richting gegeven aan het gesprek tijdens het afnemen van interviews en aan mijn interpretatie tijdens het analyseren van de data. De *sensitizing concepts* die ik heb gebruikt zijn: onzekerheid, tijdelijkheid, veiligheid, relationaliteit, verantwoordelijkheid, verbinding, betekenis, voldoening.

3.7 Ethische overwegingen

Voorafgaand aan deelname heb ik de deelnemers mondeling geïnformeerd over het doel van het onderzoek, gebruik van de data, vrijwilligheid van deelname en de mogelijkheid om terug te trekken van deelname. Ik heb ernaar gestreefd zo goed mogelijk recht te doen aan de privacy, voorlichting en instemming van de deelnemers (Creswell, 2013; Johnson & Parry, 2015). We hebben het onderzoek, de bijdrage van de deelnemer en diens rechten samen doorgenomen, waarna de deelnemer het *informed consent* formulier heeft ondertekend en daarmee toestemming heeft gegeven voor het gebruik van diens data. Alle data zijn geanonimiseerd. De interviews hebben zoveel mogelijk plaatsgevonden in een voor de deelnemer comfortabele omgeving. Ik heb met de deelnemers afgesproken dat zij contact met mij mogen opnemen tijdens en ook na het onderzoek.

Ik heb tijdens het interviewen gestreefd naar een gelijkwaardig contact, maar ben me bewust van het bestaan van een ongelijke verhouding tussen de deelnemer en mij. Met behulp van aantekeningen tijdens het interview en het bijhouden van een reflexief logboek heb ik zoveel mogelijk geprobeerd mijzelf sensitief te maken voor mogelijke machtsverhoudingen en om te reflecteren op mijn eigen positie. Het reflexieve logboek diende ook een kritische reflectie op mijn bijdrage en inmenging tijdens het onderzoeksproces in het verhaal van de deelnemer. Ik heb geprobeerd heel dicht bij de ervaringen van de deelnemers te blijven en zo veel mogelijk recht te doen aan wat zij ondervinden in hun dagelijkse praktijk.

4 Empirische bevindingen

In dit hoofdstuk beschrijf ik de ervaringen van fietskoeriers met een stuk-contract met betrekking tot hun werk en privéleven. In paragraaf 4.1 beschrijf ik hoe mijn zoektocht naar arbeiders met een stuk-contract is verlopen. In paragraaf 4.2 beschrijf ik de verhalen van de mannen die ik heb gesproken rondom hun werk als fietskoerier bij Uber, hun sociale situatie en hun leven buiten werk. In paragraaf 4.3 formuleer ik een conclusie op basis van mijn bevindingen.

4.1 Zoektocht

Mijn zoektocht naar arbeiders die bestaansonzekerheid ervaren begin ik met het aanspreken van fietskoeriers die via een stuk-contract werken voor Uber en Deliveroo. Ik focus me op fietskoeriers omdat dit de enige groep arbeiders met een stuk-contract is die ik zelf direct kan benaderen op straat. Gezien er zo veel fietskoeriers zijn en ik ze veel zie zitten en wachten, is mijn initiële verwachting dat het relatief makkelijk zal zijn om er een aantal te interviewen.

De ervaring was anders dan ik van tevoren had verwacht. Op verschillende locaties in Amsterdam vind ik fietskoeriers, slechts mannen, de meesten in groepjes bij elkaar, velen kijkend op hun telefoon. Het aanspreken van mensen gaat moeizaam; mensen lijken wantrouwend, verstaan me niet, of reageren onverschillig. Het wordt me niet duidelijk of de onverschilligheid voortkomt uit onbegrip, of desinteresse, of andere redenen. Zo nu en dan wil iemand gelukkig wel met me praten. Echter, iedereen die ik tegenkom spreekt Engels. Ik ben op zoek naar Nederlandse maaltijdbezorgers die voltijd werken voor Uber en Deliveroo, maar kom ze tijdens mijn dataverzamelingsperiode niet tegen. Daarom besluit ik na overleg met mijn begeleider om mensen te zoeken die diensten werken via het bedrijf Temper. Temper is een bedrijf dat lijkt op een uitzendbureau, maar waar arbeiders net als bij Uber via zzp-constructies werken. Waar arbeiders bij Uber een contract afsluiten per order, gaat dat bij Temper per dienst. Ik zoek de tijden op van Temper-diensten bij het distributiecentrum van UPS in Amsterdam, en wacht voor en na de shift bij de ingang. Daar ontmoet ik één jonge man die Nederlands spreekt en in de Bijlmer is opgegroeid. Verder zijn er een paar mensen die redelijk Engels spreken, maar velen spreken zelfs nauwelijks Engels. Ik vervolg mijn zoektocht en zoek contact met de FNV, de Amsterdamse organisatie Vloerwerk, de Voedselbank en een Temper-Facebookgroep, maar allemaal tevergeefs. Na overleg met mijn begeleider besluit ik om dan de focus te verschuiven naar de groep fietskoeriers die ik tot nu toe heb gesproken: arbeidsmigranten. Ook in deze doelgroep blijft de zoektocht naar ten minste vijf respondenten moeizaam. Het helpt om mezelf meteen te introduceren als student wil ik mensen niet meteen afschrikken. Een paar keer houdt een hele groep meteen de boot af: “No comment.” Iedere man die ik spreek kan slecht, nauwelijks of geen Engels. De jongeren en degenen die een studie volgen of hebben afgerond spreken het best Engels, begrijpen mij het best en staan daardoor naar mijn idee het meest open voor een gesprek, en zijn dus het best bereikbaar. Mijn doel om vier mensen te interviewen heb ik niet behaald; uiteindelijk lukt het me om drie mensen te spreken, en ik besluit mijn data aan te

vullen met veldaantekeningen en de kortere gesprekjes die ik heb gevoerd met vijf andere mannen.

Het verloop van deze zoektocht illustreert de onbereikbaarheid van fietskoeriers die voor Uber werken. Deze onbereikbaarheid bestaat in ieder geval vanwege de taalbarrière en de illegale status die bij sommige mannen een barrière van wantrouwen opwerpt. Het is bovendien waarschijnlijk dat deze barrières het grootst zijn bij de mensen in de meest kwetsbare posities. Zij zijn het meest kwetsbaar vanwege hun leeftijd en hun gebrek aan Engels, een opleiding en legale documenten. Het is daarom aannemelijk dat de mensen die ik heb kunnen bereiken zich in relatief minder kwetsbare situaties bevinden. De meest kwetsbare mensen blijven op deze manier het meest buiten beeld.

4.2 Resultaten

Ahmad, Ali en Arman zijn fietskoeriers die ik heb ontmoet bij de Dappermarkt. Daar bevinden zich een KFC en een McDonalds. Veel koeriers verzamelen zich in de buurt van een McDonalds, omdat daar de meeste bestellingen vandaan komen. Suleman, Alex en Zahid ontmoet ik bij de McDonalds in de Albert Cuypstraat, en Hassan bij de McDonalds bij de Kinkerstraat. Alle fietskoeriers die ik heb gesproken werken voor Uber. In deze paragraaf introduceer ik eerst de fietskoeriers en vervolgens beschrijf ik hun ervaringen, eerst met betrekking tot het werk voor Uber en vervolgens met betrekking tot hun sociale situatie en hun leven buiten werk.

Ahmad werkt sinds twee jaar als bezorger voor Uber. Hij verhuisde vijftien jaar geleden vanuit Pakistan richting Engeland, waar hij een tijd werkte. Twee van zijn broers wonen daar ook. Ook werkte hij een paar jaar in een warenhuis op Malta. Ik schat Ahmad ergens begin veertig, hij begint al een beetje grijs te worden. Zijn moeder woont in Pakistan, evenals de rest van zijn broers en zussen. Ahmad woont met drie andere mannen in een appartement in de Bijlmer.

Arman is een jongere man, eveneens uit Pakistan. Hij werkte onder andere een paar jaar in Dubai als “office boy”, en in Griekenland en Italië in verschillende restaurants. Sinds zeven maanden is hij in Amsterdam en werkt hij als fietskoerier. Hij verblijft hier illegaal. Arman woont alleen in Amsterdam-Noord, zonder officieel huurcontract.

Ali is een jonge man uit Pakistan die hoopt over een tijdje in Nederland aan een studie te kunnen beginnen. Hij heeft in Pakistan anderhalf jaar gewerkt en van zijn vader geld gekregen om een visum te kunnen betalen. Ali werkt sinds een paar maanden als fietskoerier. Met zijn werk wil hij geld sparen zodat hij zichzelf straks tijdens zijn studie financieel kan onderhouden. Ook Ali woont met een aantal huisgenoten in een appartement in Amsterdam.

Suleman komt ook uit Pakistan, en lijkt ongeveer dezelfde leeftijd te zijn als Ahmad. Hij is sinds zes maanden hier. Daarvoor werkte hij zes jaar lang in een supermarkt in Londen, van zeven tot vier, zes dagen per week. Hij heeft een vrouw in Italië en ouders in Pakistan. Suleman deelt een appartement met andere mannen in Amsterdam-Oost.

Hassan is een jonge man uit Pakistan, die net als Arman via de ongedocumenteerde route is gekomen, door Iran, Turkije en Griekenland. Hij werkte hier eerst een tijdje in een restaurant en is op aanraden van vrienden begonnen voor Uber.

Padel komt uit India, en is twee jaar geleden naar Nederland gekomen om te studeren aan de hogeschool van Apeldoorn. Hij werkt sindsdien ook als fietsbezorger en woont in Amsterdam.

Alex is een jaar geleden vanuit Bulgarije naar Amsterdam gekomen. Hij werkte hier eerst een tijdje in een restaurant en begon daarna voor Uber.

Zahid komt uit Afghanistan en werkt hier sinds tien maanden. Hij moet zich iedere donderdag registreren bij het AZC. Zahid is meegekomen met zijn vrouw, die hier al langer verblijft, en woont bij haar en haar moeder.

4.2.1 Het werk

Een gemiddelde werkdag begint voor de meeste mannen om tien of elf uur 's ochtends. De mannen gaan dan online op hun Uber-app en wachten tot de eerste bestelling binnenkomt. Bestellingen worden niet automatisch geaccepteerd; wanneer een klant te ver weg woont vinden de mannen de order vaak niet rendabel. Het is een verspilling van tijd, vertelt Ahmad, de Pakistaanse veertiger, omdat je meer geld kan verdienen door meerdere orders die dichtbij zijn. Ook Ali, de student in spe, heeft liever geen orders te ver weg, vanwege de gebruiksduur van de batterij in zijn elektrische fiets. Het opladen van die batterij duurt ongeveer drie uur; voor sommigen bepaalt dat het pauzemoment van de dag. Voor Ahmad vormt de batterij minder een probleem omdat hij voor 25 euro per maand een tweede batterij van het fietsenbedrijf huurt, waardoor hij tussendoor niet naar huis hoeft. Hij neemt een uur of anderhalf uur pauze en werkt daarna net zoals de meesten tot tien uur 's avonds. Suleman en Zahid werken beide vijf dagen, de rest werkt zes tot zeven dagen per week.

Uber is best?

Uber is goed, menen veel fietskoeriers die ik spreek, "Uber is best." Als redenen noemen ze het eigen baas zijn, het zelf kunnen bepalen wanneer je werkt, meer vrije tijd en een goed salaris vergeleken met hun vorige baan. Zo vertelt Ahmad dat hij bij Uber niet te maken heeft met problemen zoals met zijn baas in het warenhuis in Malta, die bijvoorbeeld zijn overuren niet wilde uitbetalen. Ook Ali noemt het eigen baas zijn als positief punt, hij vindt het niet fijn als iemand zegt wat hij moet doen. Suleman, net als Ahmad een wat oudere Pakistaan, is blij met zijn werk hier, want bij de supermarkt in Londen waar hij werkte kreeg hij "almost no free time", en dat was niet goed voor zijn mentale welzijn. Vergeleken daarmee heeft hij nu veel meer vrije tijd. Meerdere mannen noemen verder dat ze on- en offline kunnen gaan wanneer ze willen, en als ze willen uitslapen of een ochtend niet willen werken dan kan dat. Arman hoeft, vergeleken met zijn werksituatie in Dubai en Italië, hier minder hard te werken om genoeg geld te verdienen. Toch werkt hij ook hier zeven dagen per week, in de hoop om met zijn gespaarde geld zo snel mogelijk een eigen winkel of restaurant te kunnen beginnen: "Cause I'm tired for this job, you know."

Omdat ik veel tijd bij de wachtende fietsers door breng, vraag ik me af hoe vrij ze daadwerkelijk zijn. Hun dagen lijken georganiseerd te worden rondom het aanbod van orders. In de ochtend en middag is er veel wachttijd, met zo nu en dan een order. De avonden vormen de piekmomenten, waarbij niemand voor tien uur stopt met werken.

Het salaris bij Uber is voor Ahmad, Arman, Suleman en Alex een stuk beter vergeleken met hun vorige baan. Het betaald krijgen per order creëert de mogelijkheid dat je honderd tot honderdvijftig euro kunt verdienen op een goede dag. Dat is veel meer dan de tien euro per uur bij Gorillas of Thuisbezorgd, zegt Suleman. Over de verdiensten op mindere dagen vertellen ze me vrijwel niet. Ik betwijfel of de respondenten onkosten meerekenen wanneer ze nadenken over hun verdiensten. Onkosten bestaan in ieder geval uit een abonnement voor een elektrische fiets, met in sommige gevallen een extra batterij. Reparaties betalen ze zelf; wanneer zijn fiets kapot is brengt Ahmad hem naar ‘some guy’ die snel repareert, want een reparatie door het fietsenbedrijf kan wel drie dagen duren en al die tijd kan je niet werken. Tegen diefstal van de fiets kunnen ze zich verzekeren, tegen diefstal van de batterij niet. Ahmad heeft een paar keer driehonderd euro moeten betalen voor een nieuwe batterij. Het eigen risico voor onkosten zorgt voor een financiële onzekerheid, hoewel de mannen die ik spreek deze niet benoemen. Daarnaast is er financiële onzekerheid omdat het aanbod van werk, en dus het inkomen, seizoens- en weersafhankelijk is. In de winter en op regenachtige dagen is er meer te verdienen. De meeste respondenten zijn zich bewust van het verschil in inkomen tussen de zomer en winter, maar op dag- en weekbasis is het lastiger in te schatten wat ze zullen verdienen. Verder wordt het aanbod van werk via de Uber-app verdeeld onder het aantal online fietskoeriers; wanneer er meer mensen online zijn is er dus minder werk per persoon. Uber reguleert het totale aantal fietskoeriers niet; iedereen die wil kan zich aanmelden en aan de slag gaan. Suleman klaagt als enige dat er nu te weinig werk is. Hij begreep van collega’s dat er vorig jaar tijdens de lockdown veel meer werk te doen was. De mannen benoemen hun salaris zelf niet als onzeker en afhankelijk van deze factoren. Voor Alex is het werk bij Uber een stuk zekerder dan zijn werk op een nul-uren contract in de horeca. Daar kon hij de eerste maand voltijd werken en daarna kreeg hij steeds maar zes uur per week. Alex noemt daarnaast dat werk in de horeca een onzeker vooruitzicht heeft vanwege corona, waardoor hij werken bij Uber als beter ziet.

Een verschil tussen Uber, waar de fietskoeriers werken via een zzp-constructie, en Thuisbezorgd, waar fietskoeriers in loondienst zijn, is ook dat fietsers bij Uber voor hun eigen verzekeringen moeten zorgen. Bij Thuisbezorgd bouwen werknemers automatisch pensioen op en zijn ze verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid¹⁰. Niemand die ik spreek heeft een pensioen- of arbeidsongeschiktheidsverzekering afgesloten. Geen van de mannen lijken veel stil te staan bij het feit dat ze slecht verzekerd zijn tegen arbeidsongeschiktheid¹¹, of geen pensioen opbouwen. Suleman vertelt me dat hij die dingen nog moet uitzoeken. Ahmad verwacht dat Uber en de overheid voor hem zullen zorgen wanneer hij door ziekte niet kan werken of met pensioen gaat, want hij betaalt netjes belasting over zijn inkomsten. Hij leeft verder met de dag en heeft ook vertrouwen dat God voor hem zal zorgen. Hij ervaart daarbij vertrouwen in Uber omdat het een groot en internationaal bedrijf is, en omdat hij ondersteuning ervaarde van de Uber helpdesk toen hij eens met zijn fiets viel en een noodoproep deed. “If anything happened with me, anything, so they will support you. Uber support, Uber support you.” Uit ons gesprek wordt me niet duidelijk of Ahmad contact had

¹⁰ Rapport FNV ‘Bezorgd om Maaltijdbezorgers’, september 2020

¹¹ Uber werkt met een gratis basisverzekering die bijvoorbeeld maximaal vijftien dagen een dagvergoeding betaalt, wanneer je voor minimaal zeven dagen arbeidsongeschikt wordt verklaard.

Bron: <https://www.uber.com/nl/nl/drive/insurance/>

met een medewerker van Uber of van 112. Ahmad begrijpt wel dat Uber geen “sick leave” geeft. Hij zet daarom geld opzij voor onverwachte dingen zoals ziekte. Toen Hassan drie maanden niet kon werken vanwege een blindedarmontsteking, kreeg hij geld van zijn familie om te kunnen overleven. Wanneer ik hem vraag naar verzekering tegen ziekte antwoordt hij verzekerd te zijn voor kosten in het ziekenhuis; aan de andere kant lijkt ook hij een arbeidsongeschiktheidsverzekering niet te kennen.

Omdat de fietskoeriers als zzp’er voor Uber werken, kan die ze dus niet zoals werknemers ontslaan. Dat betekent niet dat de mannen geen risico lopen om hun werk kwijt te raken. Uber kan het account van de fietskoeriers namelijk wel blokkeren. Zo is Ali’s eerste account via zijn paspoort geblokkeerd; nu werkt hij op zijn tweede account via zijn ID-kaart. Volgens Ali komt dit omdat hij veel orders heeft moeten annuleren, terwijl hij daar zelf soms niks aan kon doen. Hij vertelt over een keer dat hij alle orders die hij kreeg voor KFC moest annuleren, omdat de voorraad bij KFC op was. Je kan Uber vragen om je account te deblokken, vertelt Ali, maar dat kan lang duren en de uitkomst is onzeker. Wanneer ik hem vraag wat hij hiervan vindt antwoordt hij: “They make the system. What we can do? Nothing. T: Do you not feel angry or something? A: Yeah, feel angry, why not? Because it’s not our mistakes, you know.” Ali lijkt een machteloosheid te ervaren in dit aspect van zijn werk. Nu werkt hij op zijn tweede account via zijn ID-kaart. Als dit account wordt geblokkeerd kan hij niet meer werken. Hij is daarom veel voorzichtiger met het accepteren van orders. Arman, die illegaal in Nederland verblijft, is voor zijn Uber-account afhankelijk van iemand anders, op wiens account hij tegen betaling werkt.

Moeilijkheden op werk

Naast de positieve kanten van het werk bij Uber zoals het goede salaris, ervaren de mannen het werk als moeilijk en soms zwaar en gevaarlijk. De hele dag fietsen is zwaar, en slechte weersomstandigheden maken het werk fysiek nog zwaarder. Natte kleren, ondanks dat de meesten regenkleiding hebben, zorgen voor kou en discomfort en bedreigen de gezondheid. Daarnaast zorgen gladde wegen soms voor gevaarlijke situaties.

Andere moeilijkheden ontstaan door fouten waar de fietskoeriers vaak zelf niets aan kunnen doen. Restaurantmedewerkers zijn volgens de mannen vaak de boosdoener. Zo vertelt Ahmad dat hij regelmatig vijftien en soms dertig minuten wachten tot een bestelling klaar is. Daardoor loopt hij inkomsten mis. Daarnaast verpakken gehaaste medewerkers de bestelling vaak niet goed waardoor drankbekers gaan lekken, of geven ze incomplete bestellingen mee. De medewerkers nieten de verpakkingen dicht, waardoor de koeriers de bestellingen niet kunnen controleren. Hobbelige wegen maken het afleveren van een goede bestelling daarbij nog moeilijker. Verder kunnen de fietskoeriers soms het juiste adres niet vinden, of zijn klanten onbereikbaar. Ze hebben ter plekke vijf minuten om de bestelling af te leveren, anders moeten ze deze weer terugbrengen naar het restaurant. Al deze factoren kunnen resulteren in een niet goed afgeleverde bestelling en daardoor in ontevreden klanten.

Ahmad, Ali en Arman hebben allen te maken met boze en brutale klanten. “So many customers is too rude, you know,” vertelt Arman: “He give you dislike and also tell you [...] fuck off, fuck off man. T: They say that to you? A: Yeah, sometime you know he can

throw, cause you know the.. the package is damaged so he can throw. T: They throw the package? A: To your face, yeah.” De klanten kunnen bovendien feedback geven op de service van de fietskoeriers. *Dislikes* en *bad comments* hebben een negatief effect op de *rating* van het account van de fietsers. Bij een slechte *rating* krijg je minder orders, vertelt Ali, en zijn de orders verder weg. Daarom vraagt hij geregeld aan zijn klanten om hem een *like* te geven, zodat zijn *rating* omhoog gaat. Ali geeft toe dat de klant op deze manier eigenlijk hetzelfde is als een baas die zegt wat je moet doen. De klant heeft een grote machtspositie, en kan het werk en het inkomen van de fietsers beïnvloeden.

Arman: “And you know, how much time it's raining, it's too difficult. It's too.. it's very difficult and dangerous. [...] Because the road, the whole roads you know, then it's slippery. That's why you know. Or you can turn here, turn here. You also depressed, you're stressed, you know. T: Why? A: Like you coming, one order, you.. you going there. Ok, where? Ok in the east, Ok, where, oh man, where.. all there! And which time you.. you can reach there, and you didn't find your exact location. So then, the big problem. You know that. Then, cause then, customer call you ‘where are you’? And cause the location is not updated every day, so sometime you know it's the wrong.. You can go to the wrong location in the wrong areas. [...] So then, now after... eh... he doesn't find you. And you just... you, you doesn't find them. So then the problem is this, you know. they can give you dislike. Eh.. One dislike is coming, two is coming, three is coming. T: The customer gives you a dislike? A: Yeah so then, you know, your account is blocked and what you're doing?”

‘The good job’

Het werk bij Uber is voor niemand die ik heb gesproken een eindstation qua carrière. Voor Padel en Ali is het een manier om geld te verdienen zodat zij hun studie kunnen bekostigen. Voor Zahid is het een tijdelijke baan totdat hij Nederlands heeft geleerd en een betere baan kan zoeken. Voor Ahmad, Arman en Suleman is het een tijdelijke baan, een, in de woorden van Ahmad, “in between job, a means of survival”, in de zoektocht naar “the good job”. Arman maakt me duidelijk dat zijn verblijf in Amsterdam en zijn situatie als fietskoerier voor Uber niet gepland is. Tijdens ons eerste gesprekje corrigeert hij me meteen wanneer ik vraag “How did you decide to move to Amsterdam?”, en vertelt me dat het geen *decision* was. Het was niet alsof hij op een dag besloot om hierheen te komen, alsof hij het van tevoren allemaal zo gepland had. Het was een noodzaak om weg te gaan uit Pakistan, en hij kwam hier terecht.

Na een tijdje wordt het me duidelijk dat Ahmad en Arman voor hun familie geheimhouden dat ze voor Uber werken. Arman is veel bezig met de status van het werk. Laatst kwam er een journalist van TV langs, vertelt hij, maar hij wil niet op televisie uit angst dat zijn familie hem ziet, maar ook omdat hij niet wil dat “the normal people” dan op hem neerkijken. Ahmad vertelt zijn familie dat hij “a good job, in the offices” heeft, want dat is wat zij verwachten. Hij wil niet dat zijn moeder weet dat hij zwaar en moeilijk werk moet doen, dat is niet wat zij voor hem zou willen.

Ahmad en Arman dromen ervan om uiteindelijk zelf een winkel te openen. Ahmad en Suleman zijn op zoek naar een baan met een vast contract en betere arbeidsvoorwaarden. Voor Arman is het duidelijk dat hij eerst documenten nodig heeft om hier legaal te kunnen

verblijven, en een eigen bedrijf te openen. Tot die tijd weet hij niet hoe hij zijn situatie moet verbeteren. “What I do? I don't have any other opportunity, that's why, you know, I'm still struggling for life”. Voor Ahmad en Suleman is het minder duidelijk wat hun precies in de weg staat. Suleman, die zijn vrouw pas over wil laten komen wanneer hij een stabielere baan heeft gevonden, vertelt me wel te zoeken naar een betere baan maar ook wel van de baan bij Uber te houden. Het werken voor Uber levert hem op dit moment meer geld en meer vrije tijd op dan zijn werk in Londen. Ahmad is op zoek naar een baan met een vast contract. Wanneer hij vertelt over zijn zoektocht begint hij snel en onduidelijk te mompelen. Tot nu toe vindt hij alleen maar advertenties voor tijdelijke contracten van zes maanden, zonder garantie op een vast contract. “It depends, maybe they give me or not, so... I'm not sure.” Hij vertelt over een vriend die een vast contract zou krijgen maar het nog steeds niet gekregen heeft. Ahmad wil niet op deze manier zijn tijd verspillen. “I.. I.. I go many places and when I say I.. give me the full contract, he say no we don't, first you go come here and six months you work, then.. then we will.. we will contract, like this. So that's why, I don't want waste the time like this. So I do.. I do this job, that's why.” Bij Uber lijkt Ahmad te weten waar hij aan toe is. “They.. if you work, they pay you. If you didn't work, they didn't pay you.” Ahmad lijkt de zoektocht in Nederland een beetje te hebben opgegeven, en denkt erover om naar Italië te verhuizen om daar verder te zoeken naar “the good job”. “Maybe in the December I'm going to Pakistan, after this maybe then I will start another job you know, in different country, not in the Holland you know. T: Why? A: Because I will go to another country like Italia. Yeah, in another country because you know... for the good job, but here I find... I try, but I didn't find.”

4.2.2 Sociaal leven en vrije tijd

Alle mannen die ik heb gesproken gaan voornamelijk, of alleen maar, om met collega's tijdens het werk en met huisgenoten, die regelmatig ook collega's zijn. Sommigen bouwen vriendschappen op met collega's en huisgenoten, en ondernemen gezamenlijke activiteiten buiten werk. Zo gaat Ahmad soms naar een feestje na het werk, en speelt Suleman op dinsdag graag cricket. Suleman bezoekt zijn vrouw één tot twee keer per maand, en zijn ouders één tot twee keer per jaar. “It's hard,” herhaalt hij meerdere keren, wanneer ik hem vraag hoe dat voor hem is. Padel is onlangs in India geweest om zijn familie te bezoeken. Zijn ouders komen eind dit jaar op bezoek. Zahid probeert hier vriendschappen op te bouwen, maar mist zijn vrienden in Afghanistan. “Without friends, it's really difficult. You're alone, it is difficult.” Hij lijkt mijn interesse in hem en ons contact te waarderen, en vraagt me of ik nog een keer met hem wil praten. Hij stuurt me een aantal dagen na ons gesprek een whatsappje om te vragen hoe het gaat. Voor Alex vormt zijn familie een van de redenen waarom hij erover denkt weer terug te gaan naar Bulgarije.

Hieronder beschrijf ik de sociale situatie van Ahmad, Ali en Arman, en hoe zij die ervaren, op basis van mijn uitgebreidere gesprekken met hen.

Ahmad heeft één goede vriend in Amsterdam, naast oppervlakkiger contact met collega's en zijn drie huisgenoten. Wanneer ik met hem meefiets tijdens zijn werk laat hij zien hoe kort het contact met de klant steeds is, “Just only ten seconds.” Hij waardeert

mijn gezelschap en dat ik interesse in hem toon. Wanneer een bevriende restaurantmedewerker mij ziet en hem vraagt of hij een vriendin heeft, kan hij het niet laten om met ‘ja’ te antwoorden. Ahmad praat veel over ‘the good wife’, waar hij naar op zoek is. De twee belangrijkste personen in zijn leven zijn zijn moeder, met wie hij iedere ochtend belt, en ‘the wife’. Hoewel hij nu single is, spreekt Ahmad over ‘the wife’ alsof ze er al is. Hij lijkt blij en enthousiast als hij over haar vertelt. ‘The wife’ is onderdeel van het goede leven in de toekomst; “the good job, the good wife, the good life, you know.”

Ahmad ziet sommige collega’s na het werk, bijvoorbeeld wanneer ze een feestje organiseren. Hoe hij verder graag zijn vrije tijd spendeert is een vraag waar hij niet zo over nadenkt. Van een vrije dag ziet hij het nut niet zo in. “Why? Then, what I do?” Wanneer ik hem vraag wat hij het liefste doet in zijn leven, wat hij het leukst vindt om te doen, kijkt hij me vragend aan. “I never think about these things.”

Ali’s sociale netwerk in Amsterdam bestaat vooral uit zijn collega’s bij Uber, met wie hij verzamelt wanneer er geen orders zijn. Ze praten dan over werk en over dingen gerelateerd aan werk. Verder bellen ze elkaar soms voor hulp met alledaagse dingen. Het contact lijkt redelijk praktisch. “If we have problem then we talk. [...] If some person have a problem with house, then they will talk. If no, then no.” Ali’s gevoel van eenzaamheid lijkt samen te hangen met de hulp die hij van anderen krijgt: “If, uh, my around my peoples no have solution for my problem, then I feel alone. When they no give me solution, give no give me any solution for my problem. Then I feel alone. [...] If they support me then I feel good, OK, fine, this is the solution of my problem.”

Ali spreekt zijn familie in Pakistan vaak. Hij belt zijn moeder twee of drie keer per dag en soms spreekt hij dan ook zijn broer. De meeste mensen die Ali in Amsterdam spreekt zijn ook Pakistaans. Op zondag ontbijt hij met een paar mensen bij een restaurantje aan de Albert Cuypstraat, waar ze Pakistaans ontbijt serveren. Dan maken ze grappen, praten met elkaar over Pakistan en genieten samen. “We talk all day difficult things. So this time we no talk about difficult things. We just make happy.” Tijdens ons gesprek benoem ik dat ik alleen mannen zie bij Uber, en vraag ik Ali of hij hier ook vrouwen ontmoet, of hij behoefte heeft aan een vriendin. Hij antwoordt dat er “too much little bit” vrouwen zijn hier, en nog niemand heeft ontmoet. Hij wil dat wel veranderen, maar lijkt niet te weten hoe. Hij voelt zich wel eenzaam, maar heeft niks aan dat gevoel. Het zit “only here in my mind”, hij uit het niet maar stapt er liever overheen.

“T: It doesn't make you really sad or something? Ali: Really sad. Of course. T: It does? Ali: yes. T: Makes you sad? Ali: Yes. [...] Yeah, more time we feel, but then we forget, ok, no problem, leave it. [...] You know, when we go back home, then little bit we.. watching.. our phone, maybe some picture, some drama, on phone. Then we sleep. T: Some.. what? Ali: Movie, yeah, watching movie on TV and then we sleep.. little.. need to spend time, so like this we spend time. T: And it's... it's nice? Do you like it? Ali: Because we don't have other option, like you asking to me, we no have any girlfriend. So what we do? Like this.”

Voor Arman zijn de andere fietskoeriers mensen die “strugglen” net zoals hij, met het vinden van een slaapplek en ander werk. Hij beschouwt ze niet als vrienden met wie hij persoonlijke dingen zoals gevoelens wil delen. Hij ervaart niet dat er mensen zijn bij wie hij terecht kan,

die hem kunnen helpen: “Anyone don’t help me here,” zegt hij, en “I don’t have any support for me. Someone gave me hand, you know?” Ook vertelt hij: “There is no one. There is no one good, you know. There's no one good. All people have, you know, their own problems, their own minds, their own things...” Meerdere malen in ons gesprek benoemt Arman dat andere collega’s “mentally disturbed” zijn, gestresst, “too many crazy people”. Liever zit hij alleen in het park, wanneer hij pauze heeft, als er weinig orders zijn of na het werk. “I just working, coming here, little bit chilling [...] and then go to sleep with my sweet dreams. You know, me, with my four walls, and one upstairs, my God. I'm just... (laughs) cause now, I don't have any... any other way. So what I do? I don't know. Maybe God will help you”. Wanneer Arman alleen in zijn kamer zit, zijn “four walls”, lijkt zijn relatie met God “upstairs” hem hoop en houvast te geven in de ervaring van zijn eenzaamheid.

Arman vertelt dat zijn vader en moeder de belangrijkste personen in zijn leven zijn, omdat hij zelf niemand heeft. In Italië had hij wel collega’s waar hij mee omging, maar daar kan hij nu moeilijk contact mee houden vanwege de afstand. Arman wil graag een vrouw vinden, maar zegt geen tijd te hebben om te zoeken. Wanneer ik doorvraag vertelt hij me niet te weten hoe hij moet zoeken, en het als moeilijk te ervaren een geschikt iemand te vinden. Ook gaat het hier anders dan in Pakistan, vertelt Arman, waar mensen niet verschillende relaties hebben maar één relatie beginnen en vervolgens trouwen. Hij heeft alles wat hij nodig heeft, genoeg geld en genoeg werk, maar geen support. Arman wil graag een vrouw zodat hij zijn leven met haar kan delen, maar ook hoopt hij dat ze hem aan documenten kan helpen, waardoor hij legaal in Amsterdam kan wonen en een eigen winkel kan beginnen. Hij kan nu genoeg geld verdienen, maar dat is niet het enige dat voor hem telt. “Life is not just only money, money, money money. You can wanna relax, you wanna.. now, you wanna feel someone you can, you can share something.” Wanneer ik hem vraag naar dingen die hij fijn vindt en waar hij blij van wordt, noemt hij lekker eten en “someone special”.

Wanneer Arman vertelt, voel ik een soort wanhoop bij mezelf over de situatie waar hij zich in bevindt. Meermaals vraagt hij zich af hoe het moet, hoe hij zijn situatie kan veranderen en verbeteren. “I have some dreams, you know. I wanna make a little bit business here, a good life, or you know, or a good wife, or a good everything. But it’s difficult for me now. You know, I wanna search someone, [...] but I'm still confused, you know, what I do? [...] T: How, what does confused mean? A: Confused like, you know, you don't have anyone. I don't have any relation here, or I don't have any family or you know, someone help you. So... all problems you know, on my own. So what I do? And I don't have any other way”. Hij noemt mij als een voorbeeld van een goede echtgenoot, net zoals Ahmad. Arman vraagt zich af waarom het voor hem zo moeilijk is, en voor andere mensen niet. “Why like this, for us? Why, we are not human beings? Or.. we are animals? You know, just one question. Why? Yeah, why, that's not ok for Ukraine, all people is talking ‘oh, that's innocent people’. Why Afghanistan, Pakistan? [...] Cause this is animals, or that's Muslim? [...] I don't know why just for us everything is difficult. [...] Why just only for you is everything is good? Why for.. why not for us? That's the main question.” Wanneer Arman boos is of verdrietig gaat hij naar het park. Dan gaat hij bij het water zitten, en kan hij een beetje huilen. “I have a very big heart, (laughs) you know, so many things inside. You know, I'm hiding cause it's too much”. Hij troost zichzelf door

over zijn hart te wrijven, zoals hij ook tijdens ons gesprek een aantal keer doet. “All is well, I tell to my heart all is well. It's ok.” In mijn contact met Arman ervaar ik een ongemakkelijkheid, alsof ik afstand wil bewaren, hem niet te dichtbij wil laten komen. Aan het eind van ons gesprek, wanneer ik echt weg moet naar een volgende afspraak, blijft hij nog lang praten. Hij zegt wel tien keer dat hij vaker met me wil chillen, en als ik vanavond of dit weekend wil afspreken dan moet ik het laten weten. Wanneer het me lukt om weg te komen verlaat ik Arman met een soort schuldgevoel, alsof ik hem in de steek laat.

4.3 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik de ervaringen beschreven van fietskoeriers met een stuk-contract, met betrekking tot hun werk en privéleven. In mijn zoektocht naar deze doelgroep in Amsterdam vond ik alleen arbeidsmigranten, waarvan sommigen zonder legale documenten. Deze mannen ervaren hun werk en hun leven buiten werk allemaal anders, maar ook zijn er gedeelde thema's in hun verhalen te vinden.

Met betrekking tot werk ervaren veel fietskoeriers tevredenheid rondom hun salaris en vrijheid in de organisatie van hun werk, ten opzichte van ander werk dat zij als (ongedocumenteerde) arbeidsmigrant hebben gedaan. Deze vrijheid omvat in ieder geval het eigen baas zijn en het zelf kunnen bepalen van de werktijden. Ik plaats mijn vraagtekens bij de realiteit van deze vrijheid, en zie in de praktijk hoe het aanbod van orders de werktijden van fietskoeriers bepaalt. Over hun arbeidsvoorwaarden spreken de mannen niet in termen van zorgen. Ze gaan uit van het goede, hopen dat God voor hen bidt en leven dag voor dag.

De inhoud van het werk zelf ervaren de mannen als moeilijk en zwaar en soms gevaarlijk. Factoren als weersomstandigheden, het werk door restaurantmedewerkers en de ervaring van de klant spelen daarbij een grote rol. De fietsers zijn van deze factoren afhankelijk voor hun inkomen, terwijl ze over veel factoren weinig of geen controle hebben. Sommige mannen uiten frustratie en ervaren stress in hun werk. De mannen zien het werken voor Uber als een tijdelijke baan, voor sommigen tot ze klaar zijn met hun studie, voor anderen tot ze een goede baan hebben gevonden. Deze zoektocht is niet gemakkelijk. Voor Ahmad lijkt het werken voor Uber meer zekerheid te geven dan het uitproberen van werk via tijdelijke contracten in de hoop op een vast contract. Voor Alex geeft het werk voor Uber meer zekerheid dan horecawerk op een nul-urencontract. Voor Arman is zijn droom als eigenaar van een bedrijf afhankelijk van een vrouw met wie hij kan trouwen en die hem een legale status kan geven.

Het sociale leven en het leven buiten werk hangt voor de mannen nauw samen met hun werk als fietskoerier. Velen wonen samen met collega's en brengen hun vrije tijd met hen door. Suleman is de enige met een concrete hobby, cricket, wat hij wekelijks speelt met collega's. Ahmad ziet niet in wat hij in vrije tijd zou moeten doen. Voor sommigen is de tijd dat ze online zijn maar geen orders krijgen de belangrijkste, of de enige, sociale vrijetijdsbesteding. Zahid, die samenwoont met zijn vrouw, is de enige van de mannen die zijn naasten dichtbij heeft. Hoewel familie belangrijk is voor de mannen, in het bijzonder de moeder, zien ze die nauwelijks in het echt. De mannen gaan op verschillende manieren met hun sociale situatie om. Waar Ahmad steun lijkt te halen uit een imaginaire vrouw waar hij met liefde over spreekt, ervaart Arman eenzaamheid, die hij uit in boosheid en verdriet.

Het leven van de mannen draait om hun werk. Hassan zou wel zeven dagen per week willen werken, maar moet een dag vrij nemen om de was te doen en zijn huis te onderhouden. Werk is het belangrijkste, vertelt Hassan, daarvoor is hij hier. Werk komt eerst, pas als dat goed zit kan je andere dingen doen zoals trouwen en een gezin beginnen. Het werk vormt op die manier een middel om verder te komen in het leven. Ik zie bij de mannen hoop op een goede studie of baan, een partner en een familie en uiteindelijk 'the good life' als hun dagelijkse drijvende kracht. Terwijl ik met hen mee hoop, hoop ik ook dat ze geen been breken en niet ziek worden.

5 Discussie

In dit hoofdstuk bouw ik voort op de theoretische inzichten uit het hoofdstuk 2, die ik aanvul en nuanceer met behulp van de empirische bevindingen uit het hoofdstuk 4. In paragraaf 5.1 verbind ik de ervaringen van de fietskoeriers met het concept bestaansonzekerheid, en in paragraaf 5.2 reflecteer ik op de situatie van de fietskoeriers op basis van de literatuur over neoliberalisme. In paragraaf 5.3 onderzoek ik ten slotte hoe zorg verbeterd kan worden en in algemenere zin voor arbeiders in een neoliberale context.

5.1 Ervaringen van bestaansonzekerheid

Uit de empirische bevindingen blijkt dat de fietskoeriers zich in onzekere werk- en leefsituaties bevinden en dat deze situaties impact hebben op hun sociale leven. De mannen verwoorden hun eigen leven en gebeurtenissen daarin echter niet direct als onzeker. In deze paragraaf onderzoek ik de spanningen tussen de literatuur over bestaansonzekerheid en de ervaringen van de fietskoeriers.

5.1.1 Kenmerken van bestaansonzekerheid

Het eerste kenmerk van bestaansonzekerheid dat ik in hoofdstuk 2 op basis van de literatuur identificeerde is onzekerheid. Dit element is terug te vinden in de ervaringen van de fietskoeriers, die het werken voor Uber beschouwen als een tijdelijke baan in hun zoektocht naar een beter en stabielere leven. Het aanbod van werk is onzeker en afhankelijk van verschillende factoren. Echter, de mannen zelf benoemen het werk niet als onzeker. Ze zien het werken voor Uber ook juist als een goede baan vanwege het salaris en de relatieve zekerheid die het biedt ten opzichte van nul-urencontracten en tijdelijke contracten. Er bestaat hier een spanning tussen de literatuur en de ervaring van de mannen. Een manier om hun ervaringen deels te interpreteren is als contextueel. De mannen beschouwen hun werksituatie als redelijk zeker en stabiel vergeleken met eerdere werksituaties, waarin zij zich meer kwetsbaar en onzeker voelden.

Het tweede kenmerk van bestaansonzekerheid dat ik beschreef in hoofdstuk 2 op basis van de literatuur is een beperkend element. De literatuur beschrijft dat bestaansonzekerheid bestaat in de vorm van onzekere werksituaties die het maken van plannen en afspraken en het opbouwen en onderhouden van sociale contacten beperken, en in de vorm van een gebrek aan controle van arbeiders over hun werk en over hun privéleven. In de empirische bevindingen komen deze thema's op verschillende manieren naar voren.

Met betrekking tot de inhoud van werk komt uit de empirische resultaten naar voren dat de mannen juist een vrijheid in hun werk ervaren. Wanneer ik hen vraag waarom ze het goed vinden om te werken voor Uber, antwoorden velen als eerste het zijn van eigen baas. De fietskoeriers lijken via de Uber-app hun eigen invloed op werk te ervaren, minder dan een invloed van de app op hun werk. De mannen ervaren een afwezigheid van de 'klassieke baas' in fysieke vorm, niet een vervanging ervan door het systeem van Uber. Ze beschouwen zichzelf als eigen baas en ervaren niet dat het systeem van Uber hun werk en leven bepaalt en controleert. Ook hier lijkt een spanning tussen de ervaringen van de mannen en de literatuur te bestaan. Vanuit mijn eigen observaties interpreteer ik deze ervaring van vrijheid als relatief

ten opzichte van eerder werk, waar sommige mannen nog langere werkdagen draaiden en geen zeggenschap hadden over hun vrije tijd. Daarbij lijkt de ervaring van vrijheid door de mannen gevoed te worden door een ervaring van potentiële vrijheid, die ontstaat uit de theoretische mogelijkheid om eigen tijden in te delen. De mannen benoemen bijvoorbeeld de mogelijkheid om een dag vrij te nemen en te werken wanneer ze willen, terwijl ze hier in de praktijk weinig gebruik van lijken te maken en vooral het aanbod van werk hun uren bepaalt. Ik zie de organisatie van werk door Uber via de app als een meer nieuwe, meer verborgen machtsstructuur in huidige samenlevingen zoals ik aan de hand van Vosman en Niemeijer (2017) beschreef in hoofdstuk 2.

Met betrekking tot de invloed van werk op sociaal contact beschreef ik in hoofdstuk 2 op basis van Chibber (2018) dat onzekerheid over de mogelijkheid tot werken de grenzen vervaagt tussen werktijd en vrije tijd, waarbij ik verwachtte dat dit het opbouwen en onderhouden van sociale contacten beperkt. De empirische resultaten vullen deze hypothese op verschillende manieren in. Ten eerste blijkt dat een groot deel van de vrije tijd van de fietskoeriers bestaat in de vorm van wachttijd tijdens het werk. In deze wachttijd doen de mannen onderling contacten op en onderhouden zij deze. Sommige collega's worden vrienden. Deze bevindingen spreken de literatuur op dit punt tegen.

Ten tweede tonen de empirische bevindingen dat de mannen alle tijd waarin men online kan zijn ervaren als potentiële werktijd, die zo efficiënt en winstgevend mogelijk gebruikt moet worden. Deze bevindingen geven een invulling aan hoe de commodificatie van de arbeider in de vorm van een "entrepreneurial self" volgens Casalini (2019) zich in de praktijk manifesteert. Weinig fietskoeriers roosteren voor zichzelf een vaste vrije dag in; Hassan doet dit alleen omdat hij ook huishoudelijke taken moet doen. Ahmad ziet het nut van zo'n vrije dag niet in. Niet alleen blijft er weinig tijd over omdat de mannen zoveel werken, de vrijwel oneindige mogelijkheid tot werken doordringt al hun tijd. Alle tijd wordt bekeken als tijd waarin geld kan worden verdiend, vrije tijd vergt een bewuste keuze om in die tijd geld mis te lopen. Bovendien hebben de mannen in Nederland vaak nog niet veel opgebouwd, zoals een sociaal netwerk of hobby's waar ze hun vrije tijd aan besteden, wat mogelijk bijdraagt aan het feit dat ze bijna al hun tijd aan werk besteden. Op die manier blijft het vele werken zichzelf in stand houden. Deze bevindingen laten zien dat er op deze manier weinig tijd overblijft voor sociale activiteiten en het opbouwen van meer dan collegiale relaties, en zijn hierin in lijn met de hypothese op basis van de literatuur.

Ten derde blijkt uit de empirische bevindingen dat de fietskoeriers andere relaties dan die met collega's vrijwel alleen hebben met naaste familie, in de vorm van (beeld)bellen en voor sommigen zo nu en dan een bezoek aan het thuisland. De mannen missen hun familie vaak, de belangrijkste personen in hun leven zijn degenen die ze het minste zien. Velen voelen zich eenzaam en willen graag meer dan oppervlakkig collegiaal contact, in het bijzonder een echtgenoot. Voor sommige mannen hangt de afwezigheid van een vrouw samen met hun instabiele werksituatie. Bijvoorbeeld Suleman wil zijn vrouw pas naar Nederland halen als hij een goede baan heeft gevonden. Ook Ahmad wil een gezin kunnen voorzien van financiële stabiliteit. Verder ervaren sommige mannen dat het opgedane contact met collega's en vrienden in andere landen moeilijk te onderhouden is, zoals Arman ervaart met zijn opgedane contacten in Italië. Deze bevindingen zijn in lijn

met de theorieën van Standing (2014), Kalleberg (2018) en Woodman (2012) dat een leven lang tijdelijke en onzekere banen het opbouwen van langdurige, betekenisvolle relaties, het stichten van families en het onderhouden van vriendschappen bemoeilijkt. Naast onzekerheid en tijdelijkheid tonen de empirische resultaten ook dat afstand vanwege migratie hierin een rol speelt. Migratie zorgt bovendien niet alleen voor een afstand met naasten, maar ook voor cultuurverschillen. Verschillen in cultuur lijken op basis van de verhalen van de mannen het vinden van een geschikte partner en vervolgens het stichten van families te bemoeilijken.

5.1.2 Sociaal lijden

In hoofdstuk 2 beschreef ik aan de hand van Casalini (2019) een aantal ‘sociale symptomen’ van bestaansonzekerheid: psychosociale stress, sociale deprivatie, een gevoel van eenzaamheid en isolatie, depressie, *anxiety* en uitputting. In de empirische resultaten komen eenzaamheid, stress, sociale deprivatie, depressie en mentale uitputting het duidelijkst naar voren in het verhaal van Arman. Het is duidelijk dat Arman's mentale welzijn lijdt onder zijn sociale welbevinden. Ook in de verhalen van de andere mannen zijn deze sociale symptomen aanwezig. Verschillende mannen noemen eenzaamheid, maar alleen wanneer ik ernaar vraag. Over de andere symptomen spreken de mannen zich niet of nauwelijks uit. Het is niet zeker dat ze dit helemaal niet ervaren; het kunnen bespreken van deze onderwerpen vereist een vertrouwensband die ik in deze korte onderzoeksperiode niet goed heb kunnen opbouwen. Meer indirect heb ik in mijn contact met Arman, Ahmad en Zahid van hun kant een duidelijke behoefte aan sociaal contact ervaren, die in het geval van Arman bijna aanvoelde als een soort van ‘sociaal vastklampen’. Hoewel ze zelf niet het begrip sociale deprivatie gebruiken, geeft mijn ervaring van onze dynamiek wel aanleiding om te stellen dat in ieder geval een deel van de fietskoeriers dat in een bepaalde mate ervaren.

Als mogelijke oorzaken van deze sociale symptomen beschreef ik in hoofdstuk 2 ten eerste de vervaging van grenzen tussen leven en werken aan de hand van Chibber (2018). Zoals ik hierboven beschreef lijkt dit voor de fietskoeriers in dit onderzoek juist sociale contacten op te leveren. De theoretische en empirische bevindingen spreken elkaar op dit punt dus tegen. Ten tweede beschreef ik op basis van Casalini (2019) dat sociale symptomen kunnen voortkomen uit een continue drijfveer tot concurrentie vanuit werk. Ook dit wordt tegengesproken door de empirische bevindingen dat de mannen onderling contacten op doen en soms vriendschappen ontwikkelen. Uit de empirische resultaten komt verder migratie naar voren als een factor die sociale symptomen van bestaansonzekerheid kan verdiepen, door de afstand met naasten en cultuurverschillen. Deze bevinding is een aanvulling op de literatuur.

5.1.3 Samenvatting

Samengevat lijken er op een aantal vlakken spanningen te bestaan tussen de literatuur over bestaansonzekerheid en de ervaringen van de mannen. Op andere vlakken komen literatuur en empirische bevindingen overeen of vullen deze elkaar aan. De verhalen van de fietskoeriers geven verder invulling aan manifestaties van bestaansonzekerheid, waarbij onzekerheid en migratie een rol spelen. Een deel van deze manifestaties uit zich in de vorm van sociale symptomen, die de mannen in verschillende mate lijken te ervaren.

5.2 Bestaansonzekerheid in een neoliberale context

Zoals geschetst in hoofdstuk 2 bestaan de situaties van de fietskoeriers in een neoliberale context waarin bestaansonzekerheid bestaat en geproduceerd wordt. Aan de hand van Tronto (2013) beschreef ik neoliberalisme als ideologie, die marktwerking ziet als beste mechanisme om (zorg)verantwoordelijkheden te verdelen en samenlevingen op basis van markteconomieën wil organiseren. Op basis van Tronto (2013) en Held (2006) bekritiseerde ik vervolgens de zorgzaamheid van marktwerking en vermarkting van samenlevingen. In deze paragraaf sta ik stil bij de manifestaties van marktwerking in de empirische resultaten en reflecteer ik hierop vanuit de literatuur.

Uit het literatuuronderzoek bleek ten eerste dat marktwerking structurele ongelijkheid produceert en versterkt. De empirische bevindingen tonen deze ongelijkheid zowel op meso- als op macroniveau. Op het mesoniveau van Uber als bedrijf is te zien hoe het systeem, dat het werk van de fietskoeriers organiseert, zorgt voor ongelijkheid. De fietskoeriers die beter weten hoe te manoeuvreren in het systeem hebben betere kansen op goede orders en betere beoordelingen. Het voorbeeld van Ali laat zien hoe andere fietskoeriers die moeite hebben in het systeem hun account en baan kunnen verliezen. Inperking van de werking van dit systeem door Uber in de vorm van hulp aan de fietskoeriers die er moeite mee hebben, zoals bijvoorbeeld via functioneringsgesprekken, zijn niet aan de orde. Verder is de onderhandelingspositie van de fietskoeriers tegenover de klant en tegenover Uber erg zwak. Wanneer een klant ontevreden is of Uber een waarschuwendende mail stuurt zullen de fietskoeriers een discussie niet snel aangaan vanwege het risico op negatieve feedback of een blokkade van hun account. Op de markt van Uber lijken de fietsers voornamelijk te kunnen verliezen.

Op macroniveau illustreren de empirische bevindingen structurele ongelijkheid die voortkomt uit een neoliberale herstructurering van de globale economie, zoals ik uitwerkte in hoofdstuk 2 aan de hand van Mahmud (2014). De toegenomen migratie van mensen uit landen als Pakistan creëert bijvoorbeeld in Amsterdam een overschot aan arbeiders voor wie werken voor Uber een van de beste mogelijkheden tot werk lijkt. Voor Uber als werkgever is er geen drijfveer om arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden te verbeteren, zolang er genoeg arbeidskrachten zijn die er genoeg mee nemen. Dit verzwakt de onderhandelingspositie van de fietskoeriers nog verder en verergert hun arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden.

Ten tweede bleek uit de literatuur dat de markt als hoofddoel heeft om winst te maximaliseren en waarden die vanuit zorgethisch perspectief belangrijker zijn vanuit dit puur economische perspectief als irrelevant acht. Aan de hand van Polanyi (2001 [1944]) beschreef ik het proces van vermarkting van arbeid, arbeiders en samenleving, waarbij de organisatie ervan ondergeschikt worden gemaakt aan de werking van de markt. In neoliberale samenlevingen zijn de gevolgen hiervan zichtbaar in specifieke beleidsontwikkelingen, waaronder de flexibilisering van arbeidscontracten en afbraak van arbeidsrechten en sociale bescherming. De overheid en bedrijven schuiven daarbij collectieve verantwoordelijkheid af op individuen en legitimeren dit door middel van persoonlijke verantwoordelijkheid als moreel ideaal, een vorm van precarisering zoals ik in hoofdstuk 2 beschreef aan de hand van Lorey (2011). De empirische resultaten laten

ten eerste zien dat de flexibilisering van de arbeidsmarkt bij Uber is doorgevoerd tot een vorm van persoonlijke verantwoordelijkheid om een voldoende inkomen te genereren. Niet Uber, maar de fietskoeriers zelf moeten inspelen op het fluctuerende aanbod van werk, en doen dat door zo veel mogelijk beschikbaar te zijn. Ze moeten ervoor zorgen dat ze te allen tijde zo veel en zo efficiënt mogelijk kunnen werken. Ook weergeven de empirische resultaten dat de fietskoeriers de grootste risico's dragen van het werk dat zij doen. Zo dragen ze vrijwel alle verantwoordelijkheid voor het goed afleveren van bestellingen, ook vaak die van andere partijen. Verder dragen ze zelf financiële risico's zoals voor de elektrische fiets. De empirische bevindingen tonen daarbij hoe de flexibilisering van arbeidscontracten gepaard gaat met de afbraak van arbeidsrechten en sociale bescherming tot minimale vereisten. De mannen zijn zelf verantwoordelijk voor het afsluiten van verzekeringen en voor het begrijpen van hun situatie wat betreft verzekeringen; in de praktijk blijken ze hun eigen risico op ziekte en ongevallen laag in te schatten en hun situatie omtrent verzekeringen en pensioen vrijwel niet te begrijpen.

De empirische resultaten geven een invulling aan niet-zorgzame manifestaties van marktwerking in de situatie van de fietskoeriers. Ze tonen effecten van ongelijkheid die geproduceerd en versterkt wordt door marktwerking, en van neoliberal beleid dat wordt gevoerd door Uber en door de overheid. Deze effecten bestaan in de vorm van financiële en fysieke risico's, slechte arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden, die bijdragen aan bestaansonzekerheid.

5.3 Goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context

Uit de verbinding van de empirische bevindingen met de literatuur blijken elementen van bestaansonzekerheid op verschillende manieren aanwezig in de levens van de fietskoeriers. Niet alleen spelen onzekerheid en kwetsbaarheid een rol in het werk als fietskoerier; bestaansonzekerheid heeft de gehele levens van de mannen georganiseerd rondom een zoektocht naar werk. Voortkomend uit het domein van werk, doordringt bestaansonzekerheid hun hele leven.

Voor de mannen die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, die allen arbeidsmigrant zijn, komt slechts een deel van hun bestaansonzekerheid voort uit het directe werk als fietskoerier voor Uber. Een ander deel, dat inwerkt op een groot deel van de sociale effecten van bestaansonzekerheid die zij ervaren, komt voort uit een complex samenspel van onder meer de politiek-maatschappelijke context in hun thuisland en de neoliberale herstructurering van de globale economie die werkt als een katalysator voor migratie. Ook factoren als wonen, opleidingsniveau en het wel of niet hebben van een verblijfsvergunning spelen een rol. Hoewel al deze thema's bijdragen aan de bestaansonzekerheid van de fietskoeriers, focus ik me in dit onderzoek op de bestaansonzekerheid die de mannen in hun werk en privéleven ervaren vanuit hun positie als arbeider met een stuk-contract. Het voert daarom buiten het bereik van dit onderzoek om deze thema's hier zorgethisch te analyseren.

In deze paragraaf zoek ik op basis van de theoretische en empirische bevindingen naar aangrijpingspunten om zorg te verbeteren voor arbeiders met een stuk-contract in een neoliberale context. Een belangrijk aangrijpingspunt om de algehele positie van de fietskoeriers te verbeteren is sociale bescherming, in de vorm van onder andere ziekte- en

arbeidsongeschiktheidsverzekeringen en pensioenregelingen. Uit de empirische resultaten valt op dat mijn observaties en de ervaringen van de mannen met betrekking tot onzekerheid en kwetsbaarheid niet overeenkomen. Ik maak me zorgen om de risico's die de mannen lopen, terwijl zij zichzelf daar minder druk om lijken te maken. Ik zie een spanning bestaan tussen hun ervaring van relatieve zekerheid en wat de staat hun aan zekerheid biedt. Wellicht is hun ervaring mogelijk vanwege de kwetsbare posities waarin de mannen zich als (ongedocumenteerde) arbeidsmigrant in bevinden. Onzekerheid en kwetsbaarheid in het werk is misschien maar relatief klein vergeleken met onzekerheid over verblijf in Nederland. In zoverre de mannen onzekerheid en kwetsbaarheid ervaren, zie ik ze hieraan uiting geven in hun wens voor beter werk. Hun ervaring van relatieve zekerheid kan daarbij bestaan doordat Uber de fietskoeriers niet informeert over hun arbeidscontracten en sociale bescherming. De mannen komen een gebrek aan sociale zekerheid waarschijnlijk pas tegen wanneer ze niet meer genoeg kunnen werken om rond te kunnen komen, vanwege ziekte of andere gebeurtenissen. Ik zie vanuit zorgethisch perspectief een onzekerheid vanwege de kwetsbaarheid van de mens voor ongevallen, ziekte, ouderdom enzovoorts, die hen nu nog niet raakt maar die wel op de loer ligt. Uber als bedrijf neemt geen verantwoordelijkheid zoals het bieden van sociale zekerheid aan diens werknemers maar ontloopt het deze, zoals blijkt uit paragraaf 5.2. Dit probleem zal zich dan ook niet alleen voordoen bij de kwestie van sociale bescherming, maar ook bij andere verantwoordelijkheden. Er zijn namelijk andere aangrijpingspunten te bedenken om de zorg voor fietskoeriers te verbeteren. Zo kan Uber risico's van de fietskoeriers overnemen, bijvoorbeeld door fietsen voor hen aan te schaffen en daarvoor zorg te dragen, een uurloon te betalen in plaats van per bestelling, hun afhankelijkheid van de klant te verminderen en hen juist te helpen wanneer ze tegen moeilijkheden in het werk aanlopen. Uber zal echter nooit de belangen van diens arbeiders vooropstellen. In plaats daarvan schuift het verantwoordelijkheden en financiële lasten en risico's van zich af. Eén van de benaderingen om zorg voor fietskoeriers te verbeteren is daarom het afdwingen van verantwoordelijkheid. Hoewel ik deze benadering hieronder uitwerk aan de hand van sociale bescherming als voorbeeld, illustreert het ook de benadering voor andere verantwoordelijkheden die het bedrijf ontloopt.

Op het eerste gezicht lijken er twee manieren te zijn om verantwoordelijkheid af te dwingen in de huidige Nederlandse context. De eerste manier is het verplichten van Uber tot het nemen van verantwoordelijkheden via de rechterlijke macht. In het geval van sociale bescherming kan deze verantwoordelijkheid bestaan uit het afsluiten van sociale verzekeringen voor de fietskoeriers. In Nederland wordt deze manier momenteel uitgetoetst door de vakbond FNV die via een rechtszaak poogt om Deliveroo, een bedrijf dat net als Uber fietskoeriers als zzp'ers contracteert, te verplichten tot het in dienst nemen van fietskoeriers als werknemers¹². Op die manier wordt het bedrijf als werkgever wettelijk verantwoordelijk voor het afsluiten van verzekeringen tegen arbeidsongeschiktheid en ziekte en voor pensioen voor diens werknemers. Deze maatregel zou de sociale zekerheid voor de fietskoeriers in dit onderzoek aanzienlijk

¹² <https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsoverzicht/2022/juni/advies-ag-hoge-raad-maaltijdbezorgers-deliveroo-werken-basis/>

verbeteren. Het nadeel van het afdwingen van sociale bescherming via rechtszaken is echter dat de rechter slechts uitspraak doet over een specifieke praktijk, waardoor er geen sociale bescherming wordt verankerd voor andere bestaansonzekere arbeiders in een vergelijkbare context.

Een tweede manier is Uber te verplichten tot betere zorg voor arbeiders via wetgeving door de overheid. Overheidsbeleid zou bijvoorbeeld sociale zekerheid kunnen bieden voor alle werkende burgers, onafhankelijk van hun status als zzp'er of werknemer. Het vangnet vanuit de overheid bevat nu onder meer de bijstandsuitkering en de AOW; hier kunnen verzekeringen voor ziekte en arbeidsongeschiktheid aan worden toegevoegd. Deze manier spreekt de zorgplicht aan van de overheid, die een verantwoordelijkheid heeft om voor haar burgers te zorgen. Om dit goed te kunnen doen is het vanuit zorgethisch perspectief echter cruciaal dat zorg als waarde centraal staat in de samenleving en in overheidsbeleid (Tronto, 2013, p. 29-30). Alleen dan kan de overheid zorg hoger waarderen dan belangen als economische opbrengst, waar en wanneer dat nodig is. Uit de theoretische en empirische bevindingen blijkt dat neoliberal overheidsbeleid in marktsamenlevingen niet zorg als prioriteit heeft, maar het beschermen van de markt. Het beleid ondersteunt bijvoorbeeld juist de privatisering van sociale zekerheid. De overheid zal in een neoliberale context de verantwoordelijkheid om haar burgers sociale bescherming te bieden afschuiven richting de private sector, minimaliseren of negeren en deze beslissingen rechtvaardigen in het kader van marktwerking. Zoals ik beschreef in hoofdstuk 2 aan de hand van Held (2006) zal een neoliberale overheid beleidsvoorstellen om zorg te verbeteren verwerpen wanneer deze het doel van de markt, economische winst, bemoeilijkt. Neoliberaal overheidsbeleid maakt goede zorg voor arbeiders op die manier vrijwel onmogelijk.

Deze argumentatie leidt tot de conclusie dat zorg voor arbeiders in een neoliberale context wel kan worden verbeterd, maar dat echt goede zorg in deze context vanuit zorgethisch perspectief niet mogelijk is. Dit betekent dat om te komen tot goede zorg voor arbeiders, de context moet worden veranderd. In *Moral Boundaries* werkt Tronto (1993) een manier uit om deze verandering te bereiken. Ten eerste moet morele verandering plaatsvinden, door het politieke debat te veranderen. Tronto beargumenteert dat zorgethiek de manier waarop het debat plaatsvindt kan veranderen. Toegepast op de fietskoeriers betekent dit dat zorgethische analyse van hun situatie nodig is, die vervolgens gebruikt kan worden om het publieke en politieke debat over deze doelgroep en hun problematiek te beïnvloeden. Ten tweede is politieke verandering nodig, stelt Tronto. Het is daarvoor nodig dat burgers die buitengesloten worden van de politieke machthebbers macht vergaren. Deze burgers zijn vaak niet betrokken bij de politiek, schrijft Tronto (1993, p. 176), omdat zij daarin geen voordeel zien. Het is volgens Tronto nodig om politieke betrokkenheid onder deze mensen te vergroten, want dan kunnen protestbewegingen ontstaan die invloed kunnen uitoefenen op politieke leiders of zelf uitgroeien tot nieuwe politieke bewegingen. Ze stelt dat het *framen* van politieke kwesties vanuit het perspectief van zorg deze betrokkenheid onder mensen kan vergroten (Tronto, 1993, p. 177). Het bewust maken van mensen is volgens Tronto dus de eerste stap die gezet moet worden. Om de situatie van de fietskoeriers te verbeteren betekent dit ten eerste dat zij voorgelicht moeten worden over hun situatie en hun rechten. Ten tweede is vereniging van de fietskoeriers nodig. Hun huidige status als zzp'er bemoeilijkt het verenigen in de vorm van een vakbond. Wanneer de fietskoeriers, bijvoorbeeld na het winnen

van de rechtszaak door de FNV, een status als werknemer krijgen wordt het voor hen makkelijker om te verenigen, en voor bestaande vakbonden als FNV om hen te helpen organiseren. Arbeiders kunnen elkaar helpen en bewustzijn over hun situatie verspreiden onder elkaar. Vereniging van arbeiders maakt het niet alleen makkelijker om bewustwording te vergroten over hun situatie en rechten, maar bundelt kwetsbare en machteloze individuen tot een sterker collectief dat macht kan uitoefenen zoals in de vorm van stakingen. Wanneer de arbeiders macht vergaren kunnen ze druk uitoefenen en structurele veranderingen eisen. Wanneer de arbeiders macht vergaren kunnen ze bovendien inspraak eisen in de vorming van hun arbeidscontracten en de organisatie van hun werk. Het bewustmaken van andere burgers helpt bovendien om ook hun politieke betrokkenheid te vergroten en de fietskoeriers te helpen in deze strijd. Op die manier kan politieke verandering worden bewerkstelligd en tegenwicht worden geboden aan neoliberal beleid vanuit Uber en vanuit de overheid.

Het op deze manier proberen te hervormen van de neoliberale context via morele en politieke verandering is volgens zorgethici als Woodly et al. (2021) echter niet voldoende om te komen tot goede zorg. Voortbouwend op de zorgethische problematisering van marktwerking en marktwaarden door Tronto (2013), beargumenteren zij dat naast morele en politieke verandering ook verandering nodig is van het economisch systeem. Woodly et al. (2021) problematiseren kapitalisme, als economisch systeem waarin liberaal beleid is gefundeerd. Dit beleid, en de politieke situatie waarin het wordt ontwikkeld, kan volgens Woodly et al. niet voldoende worden veranderd zolang het economisch systeem onaangetast blijft. Ze beargumenteren daarom dat onder andere het afschaffen van kapitalisme noodzakelijk is om de weg richting goede zorg te kunnen gaan zien en te kunnen bewandelen.

Verandering van het economisch systeem vereist naast het afschaffen van kapitalisme, het ontwikkelen van een alternatief, zorgzamer economisch systeem. Theoretische inzichten kunnen hierbij worden ontleend aan de economische filosofieën socialisme, communisme en marxisme. Gezien de noodzaak van dit alternatieve economisch systeem voor het kunnen bewandelen van de weg richting goede zorg voor arbeiders, en waarschijnlijk alle burgers in de huidige samenleving, ligt hier een belangrijke taak en verantwoordelijkheid van de zorgethici van deze tijd.

Samengevat is het nemen van verantwoordelijkheid vanuit Uber als werkgever en vanuit de overheid nodig om te komen tot goede zorg voor de fietskoeriers, die in ieder geval bestaat uit het verminderen van de risico's die ze lopen en het verbeteren van hun sociale zekerheid. In de neoliberale context nemen zowel Uber als de overheid niet voldoende verantwoordelijkheid, wat betekent dat ze moeten worden gedwongen tot verandering. Verandering binnen de neoliberale context kan daarbij slechts leiden tot verbetering, maar niet tot echt goede zorg voor de fietskoeriers. Alleen door middel van morele, politieke en economische verandering kan goede zorg voor fietskoeriers worden bereikt.

5.4 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik de ervaringen van de fietskoeriers geanalyseerd aan de hand van de concepten bestaansonzekerheid en neoliberalisme, om aan de hand daarvan te komen tot een visie op goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context. Tussen de literatuur en de ervaringen van de fietskoeriers bestaan een aantal spanningen, met name over het domein van werk. De fietskoeriers verwoorden niet onzekerheid zoals beschreven in de literatuur, maar benoemen juist een relatieve zekerheid en een vorm van vrijheid in het werk. Met betrekking tot hun sociale contacten kleuren de ervaringen van de fietskoeriers de literatuur in over de sociale impact van bestaansonzekerheid. De verhalen van de mannen geven verder een invulling aan de neoliberale context waar zij zich in bevinden, en illustreren manieren waarop marktwerking in hun situatie niet zorgzaam is. Het neoliberale beleid dat wordt gevoerd door Uber en de overheid produceert en versterkt structurele ongelijkheid en geeft prioriteit aan winstmaximalisatie boven goede zorg voor arbeiders. Zowel Uber als de overheid ontlopen hierdoor verantwoordelijkheden. Goede zorg voor de fietskoeriers vereist het bieden van tegenwicht aan dit beleid. Een manier om dit te doen is door Uber en de overheid te dwingen tot het nemen van verantwoordelijkheden, zoals het bieden van sociale zekerheid aan arbeiders. Binnen de context van marktwerking en het neoliberale beleid dat marktwerking wil beschermen is slechts een gedeeltelijke verbetering van de zorg voor arbeiders mogelijk. Goede zorg voor de fietskoeriers vereist het veranderen van de morele, politieke en economische context waar ze zich in bevinden.

6 Conclusie

In dit hoofdstuk beschrijf ik de belangrijkste bevindingen uit hoofdstuk twee, vier en vijf om zo een antwoord te kunnen formuleren op de hoofdvraag: ‘Hoe ervaren fietskoeriers met een stuk-contract bestaansonzekerheid in hun werk en privéleven en welke inzichten levert dit op met betrekking tot goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context vanuit zorgethisch perspectief?’. Vervolgens formuleer ik op basis van de conclusie een aantal aanbevelingen voor de praktijk.

6.1 Conclusie

In deze paragraaf beantwoord ik eerst de drie deelvragen van dit onderzoek om daarna antwoord te geven op de hoofdvraag.

6.1.1 Beantwoording van de deelvragen

Welke kritische inzichten biedt relevante (zorgethische) literatuur met betrekking tot bestaansonzekerheid in een neoliberale context?

Met behulp van de literatuur onderzocht ik ten eerste de neoliberale context waar bestaansonzekerheid in bestaat. Ik begrijp neoliberalisme als een politieke ideologie die, vanuit bepaalde ideeën over vrijheid en een specifiek mensbeeld, marktwerking ziet als beste mechanisme om (zorg)verantwoordelijkheden te verdelen en samenlevingen op basis van markeconomieën wil organiseren. Neoliberaal beleid betreft marktgeoriënteerd beleid, dat marktwerking wil beschermen en optimaliseren, vanuit het idee dat samenlevingen zo het best georganiseerd kunnen worden. Vanuit zorgethisch perspectief bestaan er in ieder geval twee kritieken op het mechanisme van marktwerking en het neoliberale overheidsbeleid dat marktwerking in stand houdt en bevordert. Ten eerste produceert en versterkt het mechanisme van marktwerking structurele ongelijkheid. Ten tweede waardeert marktwerking activiteiten op de markt alleen op basis van economische opbrengst en niet op basis van andere waarden die vanuit zorgethisch perspectief belangrijker zijn, zoals goede zorg. Marktwerking, de vermarkting van de samenleving en het neoliberale beleid dat daarmee gepaard gaat produceren schadelijke effecten, doordat ongelijkheid vergroot en maximalisatie van winst een belangrijker doel wordt dan andere maatschappelijke waarden zoals goede zorg en goede werkomstandigheden. Deze schadelijke effecten onderzocht ik aan de hand van het concept bestaansonzekerheid.

Bestaansonzekerheid gaat over onzekerheid, kwetsbaarheid en bedreiging. Het is een conditie, een staat van zijn, die voor een groot deel voortkomt uit onzekere werk- en leefsituaties. Sommige mensen worden meer beschermd voor bestaansonzekerheid dan anderen, via politieke en maatschappelijke factoren en processen die bestaansonzekerheid in de samenleving op ongelijke wijze verdelen. Bestaansonzekerheid is een structurele bijwerking van liberaal overheidsbeleid. Dit beleid zorgt voor onder andere flexibilisering van arbeidscontracten, privatisering van sociale bescherming en woningen en collectieve voorzieningen, wat veel mensen ervaren in de vorm van werkloosheid en een gebrek aan stabiele banen, betaalbare huizen en sociale bescherming. Ook is liberaal beleid individualiserend; het vergroot de persoonlijke verantwoordelijkheid

van mensen voor voorheen collectieve verantwoordelijkheden zoals sociale zekerheid, terwijl het collectieve voorzieningen afbreekt en daarmee mogelijkheden voor mensen om samen te komen en te verbinden. Verder neemt arbeidsmigratie onder neoliberaal beleid toe. Deze arbeidsmigratie zorgt voor een 'onuitputtelijke voorraad' van potentiële arbeidskrachten, wat de macht van de werkgever versterkt en dat van de arbeider verzwakt.

Arbeidsomstandigheden zijn voor arbeidsmigranten extra precair, niet alleen omdat ze vanwege hun zwakke onderhandelingspositie vaak genoeg moeten nemen met extra slechte arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden, maar ook omdat ze zich in een ander land bevinden waar ze de taal en cultuur niet kennen, wat ze extra kwetsbaar maakt voor uitbuiting. De precariserende werking van neoliberaal beleid via deze manieren beïnvloedt mensen op meerdere vlakken.

Bestaansonzekerheid komt voor een groot deel voort uit onzekere werksituaties, maar werkt op vele vlakken door in de levens van mensen. Zo beperken ten eerste onzekere vormen van werk de mogelijkheid om te plannen en afspraken te maken op de korte en lange termijn. Ten tweede bemoeilijken tijdelijke en onzekere werksituaties het opbouwen en onderhouden van een sociaal netwerk. Bestaansonzekerheid kan het mentale en sociale welzijn van mensen beïnvloeden en bijdragen aan onder andere depressie en eenzaamheid. Hoe mensen de impact van bestaansonzekerheid zelf ervaren, is naar mijn weten tot op heden niet voldoende empirisch onderzocht.

Vanuit zorgethisch perspectief is bestaansonzekerheid een relevant concept dat kan helpen om licht te werpen op nieuwe vormen van relaties en machtsstructuren die bestaan in huidige samenlevingen. Het maakt het volgens hen mogelijk om verder te kijken dan binaire machtsverhoudingen van onderdrukker versus onderdrukte, en complexere, subtielere en meer verborgen structuren te zien van macht.

Op basis van het literatuuronderzoek begrijp ik dat neoliberaal overheidsbeleid bestaansonzekerheid via verschillende processen produceert en verdiept. De literatuur biedt een aantal, maar naar mijn mening onvoldoende inzichten in de manieren waarop bestaansonzekerheid zich in de levens van mensen manifesteert en hoe mensen dit zelf ervaren.

Hoe ervaren fietskoeriers met een stuk-contract bestaansonzekerheid?

Het empirisch onderzoek naar de ervaringen van fietskoeriers toont ten eerste dat mensen die in Amsterdam voltijd als fietskoerier werken op basis van een stuk-contract, voornamelijk mannelijke arbeidsmigranten zijn. De zoektocht naar mensen om te interviewen illustreert hun onbereikbaarheid, vanwege taalbarrières en de illegale status die bij sommige mannen een barrière van wantrouwen opwerpt. De mensen met wie ik heb gesproken spraken het beste Engels en hadden allemaal een vervolgopleiding gevolgd in hun thuisland. Het is waarschijnlijk dat zij geen representatieve afspiegeling zijn van de gehele groep en dat mensen in de meest kwetsbare posities buiten beeld zijn gebleven.

Uit de ervaringen van de fietskoeriers blijkt dat de mannen het werk dat ze doen als moeilijk, zwaar en soms gevaarlijk ervaren, terwijl ze ook blij zijn met hun werk en erin een vrijheid ervaren, evenals een redelijke zekerheid ten opzichte van eerder werk. De mannen ervaren het als moeilijk om verantwoordelijk te zijn voor omstandigheden waar ze soms niks aan kunnen doen en daarop afgerekend te worden door klanten die hun werk en inkomen

kunnen beïnvloeden. Een aantal mannen ervaren respectloos door sommige klanten te worden behandeld. Verder lijkt Ali een gevoel van machteloosheid te ervaren over het systeem van Uber dat zijn werk organiseert. Toch ervaart hij, net als anderen, eigen baas te zijn in het werk wat hij doet. De mannen noemen het eigen baas zijn als voornaamste punt in de voordelen van het werk voor Uber. De fietskoeriers ervaren veel vrije tijd en vrijheid om te werken wanneer ze zelf willen. Het werk geeft hun ten slotte meer financiële zekerheid dan werk via 0-uren contracten in de horeca. Geen van de mannen heeft verzekeringen afgesloten voor zichzelf. Ze maken zich daar ook niet druk om, leven met de dag, hebben vertrouwen dat het wel goed komt en sommigen weten dat ze terecht kunnen bij familie wanneer dat nodig is.

Veel mannen ervaren het werken voor Uber als een tijdelijke baan in een zoektocht naar een betere baan en een beter leven. Sommigen dromen van een eigen zaakje, zoals een kledingwinkel of een restaurant, maar hebben niet de vereiste financiële of legale middelen. Ahmad is op zoek naar een kantoorbaan met een vast contract, maar kan dat tot nu toe niet vinden. Voor hem lijken de tijdelijke contracten die hij wel tegenkomt meer onzekerheid te betekenen dan zijn huidige werk voor Uber.

Sociale contacten leggen de mannen veel onderling, tijdens het werk of daarna. Sommigen spreken wekelijks af met elkaar en spelen dan cricket of ontbijten in een Pakistaans restaurantje. Alleen Arman ervaart geen vrienden te hebben en brengt zijn vrije tijd vooral alleen door, thuis of in het park. Voor alle mannen is familie het belangrijkste. Allemaal bellen ze dagelijks met hun moeder en soms andere familieleden. Sommige mannen zoeken hun thuisland en familie zo nu en dan op. Suleman bezoekt zijn vrouw in Italië eens tot tweemaal per maand. Hij ervaart het als zwaar om zijn vrouw en familie niet nabij te hebben. Ook anderen ervaren gemis, hun familie en ook een partner, die ze hier moeilijk kunnen vinden. Vooral Arman uit spontaan zijn eenzaamheid, die hij ervaart omdat niemand hier hem helpt en steunt. Zijn financiële zekerheid is goed, vertelt hij, maar sociaal heeft hij het erg moeilijk. Wanneer zijn emoties hem te veel worden troost hij zichzelf, bidt hij en praat hij zichzelf moed in. Hij ervaart geen uitweg, weet niet hoe hij zijn situatie kan veranderen en verbeteren.

Wat betekenen deze inzichten en ervaringen voor goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context?

Uit de analyse en discussie van de theoretische en empirische bevindingen in hoofdstuk 5 blijken elementen van bestaansonzekerheid op verschillende manieren aanwezig in de levens van de fietskoeriers. Op meerdere vlakken bestaan spanningen tussen de literatuur en de ervaringen van de mannen, voornamelijk met betrekking tot het werk. De fietskoeriers verwoorden niet onzekerheid zoals beschreven in de literatuur, maar benoemen juist een relatieve zekerheid en een vorm van vrijheid in het werk. Het werk voor Uber is niet optimaal, maar wel het beste werk tot nu toe. Vanuit mijn observaties zie ik wel onzekerheid en kwetsbaarheid in de werksituaties van de fietskoeriers, vanwege dat ze vrijwel alle financiële en fysieke risico's van hun werk dragen terwijl ze geen sociale bescherming ontvangen. Uber controleert de organisatie van hun werk daarbij via een app. Met betrekking tot hun sociale leven ervaren de mannen gemis en eenzaamheid in verschillende mate. Hun

verhalen geven levendige voorbeelden aan de literatuur over de sociale impact van bestaansonzekerheid.

De verhalen van de mannen illustreren verder niet-zorgzame effecten van neoliberaal beleid. Ze weergeven de structurele ongelijkheid die marktwerking produceert en versterkt, en de overheersing van marktlogica in het beleid van Uber en de overheid. Het neoliberale beleid dat zowel het bedrijf als de overheid voeren geeft prioriteit aan winstmaximalisatie boven goede zorg voor arbeiders. Dit uit zich in het negeren en ontlopen van verantwoordelijkheden zoals het bieden van sociale zekerheid. Goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context vereist het bieden van tegenwicht aan het beleid vanuit Uber en de overheid. Een manier om dit te doen is door Uber en de overheid te dwingen tot het nemen van verantwoordelijkheden. Binnen de context van marktwerking en neoliberaal beleid zal dit er echter alleen voor kunnen zorgen dat het bedrijf en de overheid de zorg voor arbeiders verbeteren tot het minimaal vereiste. Om goede zorg voor arbeiders te bereiken is morele, politieke en economische verandering nodig.

6.1.2 Beantwoording van de hoofdvraag

Hoe ervaren fietskoeriers met een stuk-contract bestaansonzekerheid in hun werk en privéleven en welke inzichten levert dit op met betrekking tot goede zorg voor arbeiders in een neoliberale context vanuit zorghistorisch perspectief?

Uit de ervaringen blijkt dat de fietskoeriers vrijheid en een bepaalde mate van zekerheid in hun werk ervaren. Ze ervaren het werk verder als soms zwaar en moeilijk, waarbij afhankelijkheid van de klant voor een goed inkomen een rol speelt. Het werken voor Uber is voor hun een tijdelijke oplossing in hun zoektocht naar een betere baan. De mannen lijken zelf voornamelijk een sociale impact van bestaansonzekerheid te ervaren, in de vorm van eenzaamheid en gemis. Ze houden echter de moed erin en hopen op een andere baan als belangrijkste factor die hun situatie kan verbeteren.

De ervaringen van de mannen geven inzicht in de problemen waar zij tegen aanlopen, hoe zij zelf hun werk en leven ervaren en hoe ze daarmee omgaan. Hun verhalen tonen verder hun onzekere en kwetsbare positie als arbeider in de vorm van de risico's die ze lopen, de minimale sociale bescherming die ze ontvangen, en het niet kennen en begrijpen van hun situatie met betrekking tot sociale zekerheid. Hun verhalen tonen de effecten van neoliberaal beleid vanuit Uber, dat kan bestaan vanwege het neoliberale beleid vanuit de overheid.

Het verbeteren van zorg voor de arbeiders omvat in ieder geval het verminderen van de risico's die zij in het werk dragen en het verbeteren van de bescherming die zij ontvangen in de vorm van sociale bescherming maar ook in het werk zelf. Ook de organisatie van het werk kan worden veranderd, bijvoorbeeld door een werkrooster in te voeren waardoor er een betere werk/vrijtijd-balans kan ontstaan. Dit vereist het bieden van tegenwicht aan het beleid vanuit Uber en de overheid, door beide partijen te dwingen tot het nemen van verantwoordelijkheden. Dit afdwingen van verantwoordelijkheid zonder de neoliberale context te veranderen zal daarbij slechts zorgen voor minimale, vereiste verbetering van zorg voor de arbeiders. Goede zorg vereist het veranderen van de neoliberale context waar de arbeiders, Uber als bedrijf, en de overheid zich in bevinden. In de volgende paragraaf werk ik

aanbevelingen uit voor de praktijk die zowel inzetten op verandering binnen als op het veranderen van de neoliberale context.

6.2 Aanbevelingen voor de praktijk

Voortbouwend op de theoretische uitwerking van het verbeteren van zorg voor fietskoeriers, werk ik in deze paragraaf een aantal aanbevelingen uit om in de praktijk mee te beginnen. Om te beginnen is dit onderzoek een minimale aanzet in het leren kennen van de ervaringen van de fietskoeriers en de situaties waar zij zich in bevinden. Om zorg voor fietskoeriers te verbeteren is meer wetenschappelijk kwalitatief onderzoek nodig en zo hun ervaringen en de moeilijkheden en behoeften die zij ervaren beter te leren kennen en te analyseren. Naast wetenschappelijke aandacht is aandacht vanuit media nodig om bewustwording te creëren in de maatschappij over de positie van fietskoeriers. Wetenschap en media kunnen fietskoeriers een platform bieden om te spreken, en kunnen hun verhalen verspreiden en onder de aandacht brengen. Het vergroten van wetenschappelijke en maatschappelijke interesse in en aandacht voor de situatie van de fietskoeriers is de eerste stap, die het mogelijk maakt om vervolgens stappen te zetten richting actieve betrokkenheid in het verbeteren van zorg.

Het vergroten van bewustwording over de situatie waar fietskoeriers zich in bevinden kan daarnaast plaatsvinden bij de fietskoeriers zelf. Zij kennen hun eigen ervaringen natuurlijk het beste, maar niet hun rechten en in veel gevallen niet hoe slecht ze verzekerd zijn. Voorlichting van fietskoeriers kan in het begin plaatsvinden door externe arbeidersorganisaties, die actief betrokken kunnen raken na vergrote maatschappelijke bewustwording. Er bestaat in deze taak een moeilijkheid om fietskoeriers te bereiken, vanwege de barrières van taal en wantrouwen die de zoektocht naar respondenten in dit onderzoek liet zien. De taken van een externe arbeidersorganisatie kunnen bestaan uit het benaderen, spreken en voorlichten van de meest bereikbare fietskoeriers en hen te ondersteunen zichzelf te organiseren. De fietskoeriers kunnen vervolgens onderling informatie verspreiden in hun eigen taal en hulp vragen waar nodig.

Het organiseren van fietskoeriers wordt op dit moment bemoeilijkt door hun status als zzp'er. Wanneer de fietskoeriers een status verwerven als werknemer kunnen zij zich verenigen en beter organiseren, terwijl ze zich daarmee tegelijkertijd bundelen tot een collectief dat macht kan uitoefenen. Arbeidersorganisaties kunnen via eenzelfde soort rechtszaak als van FNV tegen Deliveroo proberen om Uber te verplichten tot het in dienst nemen van de fietskoeriers. Uber zou daarmee bovendien wettelijk verantwoordelijk worden voor het afsluiten van verzekeringen tegen arbeidsongeschiktheid en ziekte en voor pensioen voor diens werknemers, wat de sociale zekerheid van de fietskoeriers zou verbeteren. Als werknemers kunnen de fietskoeriers ten slotte gemakkelijker verenigen als een vakbond, druk uitoefenen op Uber door middel van stakingen en structurele veranderingen eisen waarbij zij zelf meebepalen over het beleid, hun inkomen en de organisatie van hun werk.

De huidige beleidsvoering door Uber is mogelijk omdat de overheid het toestaat, faciliteert en niet ingrijpt. Het veranderen van overheidsbeleid vereist politieke actie, die kan ontstaan vanuit vergrote betrokkenheid onder burgers en arbeiders die zich verenigen in bewegingen. Zij kunnen protesteren tegen het overheidsbeleid en invloed proberen uit

te oefenen op de machthebbende politieke leiders. Ten tweede kunnen zij zelf een politieke beweging worden en op die manier macht verkrijgen, waardoor ze het beleid kunnen beïnvloeden.

Om ten slotte echt goede zorg vanuit zorgethisch perspectief te kunnen bewerkstelligen is verandering nodig van de economische structuur waar de neoliberale context in bestaat, in de vorm van afschaffing van kapitalisme. Het veranderen van de economie vereist ten eerste de macht om dit politiek uit te voeren, die bereikt kan worden volgens de beschrijving hierboven. Ten tweede vereist het inzicht onder burgers en de arbeidersbewegingen dat deze economische verandering noodzakelijk is om goede zorg te kunnen bereiken. Verspreiding van dit inzicht en voorlichting van burgers en arbeiders is daarom nodig. Vanuit zorgethisch perspectief ligt hier ook een verantwoordelijkheid van zorgethici om aan de ontwikkeling en verspreiding van dit inzicht in de wetenschap en maatschappij bij te dragen. Ten derde is ontwikkeling nodig van een alternatief, zorgzamer economisch systeem. Er ligt daarom een belangrijke taak en verantwoordelijkheid bij zorgethici om inzicht op te doen over de verwevenheid van moraliteit en politiek met het economisch systeem van samenlevingen, dit inzicht te verspreiden in de wetenschap en maatschappij, en een zorgethische visie op economische systemen te ontwikkelen en deze te includeren in het denken over goede zorg.

7 Kwaliteit van het onderzoek

In dit onderzoek heb ik gestreefd naar een zo goed mogelijke verzameling, analyse en presentatie van de data. In dit hoofdstuk bespreek ik de kwaliteit van het onderzoek aan de hand van drie algemene kwaliteitscriteria voor kwalitatief onderzoek: geloofwaardigheid, overdraagbaarheid en betrouwbaarheid (Visse, 2012).

7.1 *Interne validiteit*

Interne validiteit betreft de geloofwaardigheid van het onderzoek, de mate waarin de resultaten overeenkomen met de perspectieven van de deelnemers (Guba & Lincoln, 1989, p. 237). Een grote beperking van dit onderzoek bestaat in de tweevoudige vertaling van de perspectieven van de deelnemers. De interviews voor dit onderzoek zijn afgenomen in het Engels, een taal die zowel voor de deelnemers als voor mij niet de moedertaal is. De deelnemers beschikten allemaal over een beperkt Engels vocabulaire en hadden soms zichtbaar moeite om hun ervaringen te vertalen. Hun perspectieven bestaan in hun moedertaal, tijdens de interviews ervoer ik zelf hun Engelse vertaling ervan aan mij als slechts een schim van hun rijke ervaringen. Ik heb de verhalen van de deelnemers vervolgens nog vertaald naar het Nederlands. Iedere vertaling is een interpretatie, waarbij betekenis verloren kan gaan (Van Nes, 2010). De extra interpretatie die vanwege de verschillen in taal heeft plaatsgevonden en het gebrek aan beheersing van de Engels taal bedreigen de interne validiteit van het onderzoek.

De taalverschillen beperken het onderzoek op een tweede manier, omdat ze het doen van memberchecks bemoeilijkten. Vanwege de analyse en beschrijving van de data in het Nederlands achtte ik het niet zinvol om dit te laten checken door de deelnemers. De deelnemers hebben daarom mijn interpretaties van hun ervaringen niet kunnen checken, wat de geloofwaardigheid van het onderzoek bedreigt (Creswell, 2013).

Als manieren om de geloofwaardigheid te verbeteren beschrijft Visse (2012, p. 26) het includeren van perspectieven van verschillende deelnemers en van gemarginaliseerde groepen, “of people whose ability to share knowledge and experience differs from the majority of stakeholders”. Een sterke kant van dit onderzoek betreft het persoonlijk werven en interviewen van deelnemers die vrijwel niet te bereiken zijn via veelgebruikte wervingsmethoden als (online) enquêtes. Het gebruik van enquêtes vereist namelijk een schriftelijke beheersing van Engels die de deelnemers aan dit onderzoek niet bezitten. Hun mogelijkheid om ervaringen en kennis te delen is daardoor klein. Hoewel de deelnemers binnen de groep van voltijd fietskoeriers met een stuk-contract wellicht niet een minderheid zijn, zijn zij dat wel in de totale groep fietskoeriers en in de samenleving.

Verder heb ik gestreefd naar datatriangulatie door empirisch en theoretisch onderzoek te doen, meerdere deelnemers te spreken en door een reflexief logboek bij te houden (Creswell, 2013; Visse, 2012). Saturatie van de data is in dit onderzoek niet bereikt, gezien er tot en met het laatste interview nieuwe thema's naar boven kwamen. Dit onderzoek dient daarom slechts als een eerste verkenning en niet als een complete presentatie van ervaringen van de fietskoeriers.

7.2 Externe validiteit

Externe validiteit betreft de overdraagbaarheid van het onderzoek, de mate waarin bevindingen overdraagbaar zijn naar andere contexten (Visse, 2012). Zoals beschreven in hoofdstuk 3 is de opzet van dit onderzoek niet om te generaliseren, maar om specifieke ervaringen te leren kennen. Elementen van de specifieke ervaringen van de fietskoeriers kunnen echter wel inzicht en richting geven aan de verkenning van ervaringen van andere arbeiders in een neoliberale context. Om de lezer te ondersteunen in het beoordelen of aspecten van de resultaten van toepassing zijn in een andere context, heb ik de bevindingen en de context waarin ze bestaan zo gedetailleerd mogelijk beschreven (Creswell, 2013; Visse, 2012).

7.3 Betrouwbaarheid

Betrouwbaarheid betreft de onafhankelijkheid van de bevindingen van het onderzoek (Creswell, 2013; Visse, 2012). Betrouwbaarheid hangt deels af van de mate waarin de resultaten van het onderzoek onafhankelijk zijn van de vooronderstellingen van de onderzoeker (Visse, 2012). Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten heb ik naar mijn beste kunnen een open en fenomenologische houding aangenomen en zoveel mogelijk een fenomenologische focus gehouden tijdens het afnemen van de interviews (Van der Meijde et al., 2015; Van Wijngaarden, Van der Meide & Dahlberg, 2017). Om mijn bewustzijn te vergroten van mijn vooronderstellingen en de dynamiek tussen mij en het onderzoek heb ik een reflexief logboek bijgehouden tijdens de verzameling en analyse van de data (Finlay, 2008; Van der Meijde et al., 2015). Ik heb mijn sensitiviteit gepoogd te vergroten voor de specifieke context waarin de deelnemer zich bevindt door hem te leren kennen voor het afnemen van het interview, me zoveel mogelijk te verdiepen in zijn situatie en hier zo dicht mogelijk bij te blijven tijdens het analyseren van de data (Smith, Flowers & Larkin, 2009).

Een beperking van dit onderzoek met betrekking tot betrouwbaarheid en geloofwaardigheid is dat het is uitgevoerd door één onderzoeker (Visse, 2012). Ik had naast contact met mijn begeleider vrijwel geen mogelijkheid om mijn proces van dataverzameling en -analyse te bespreken met medestudenten en anderen die kennis hebben van kwalitatief onderzoek, en mijn interpretaties en vooronderstellingen met hen te delen en te bevragen. Zulke gezamenlijke nabespreking stimuleert de reflexiviteit van de onderzoeker en had op die manier de betrouwbaarheid van het onderzoek kunnen vergroten (Visse, 2012).

Literatuur

- Benach, J., Vives, A., Amable, M., Vanroelen, C., Tarafa, G., & Muntaner, C., (2014). Precarious employment: understanding an emerging social determinant of health. *Annual review of public health, 35*, 229-253.
- Betti, E., (2016). Precarious work: Norm or exception of capitalism? Historicizing a contemporary debate: A global gendered perspective. *The Power of the Norm: Fragile rules and significant exceptions, 35*.
- Brugère, F., (2020). Caring Democracy as a Solution Against Neoliberalism and Populism. In *Care Ethics, Democratic Citizenship and the State* (pp. 137-159). Palgrave Macmillan, Cham.
- Butler, J., (2004). *Precarious life: The powers of mourning and violence*. London: Verso.
- Butler, J., (2010). *Frames of war: when is life grievable?* London: Verso.
- Casalini, B., (2019). Care of the self and subjectivity in precarious neoliberal societies. *Insights Anthropol, 3*(1), 134-139.
- Chibber, V., (2018). *The ABCs of Capitalism*. New York, Jacobin Foundation
- Courtland, S. D., Gaus, G., & Schmitz, D., (2022). *Liberalism*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Verkregen via: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/liberalism/>.
- Creswell, J. W., (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Della Porta, D., Silvasti, T., Hänninen, S., & Siisiäinen, M., (Eds.). (2016). *The new social division: Making and unmaking precariousness*. Springer.
- Di Bernardo, F., (2016). The impossibility of precarity. *Radical Philosophy, 198*, 7-14.
- Eatough, V. & Smith, J.A., (2017) Interpretative phenomenological analysis. In: Willig, C. & Stainton-Rogers, W. (eds.) *Handbook of Qualitative Psychology 2nd Edition*. London, UK: Sage, pp. 193-211
- Eichner, M., (2015). The supportive state: government, dependency, and responsibility for caretaking. *Care Ethics and Political Theory, 87-107*.
- Gasiukova, E., & Shkaratan, O., (2019). Precarity: The significance of a controversial concept. *Filosofija. Sociologija, 30*(2).
- Finlay, L., (2008). A dance between the reduction and reflexivity: Explicating the "phenomenological psychological attitude". *Journal of phenomenological psychology, 39*(1), 1-32.

- Finlay, L., & Gough, B., (Eds.). (2003). *Reflexivity: A practical guide for researchers in health and social sciences*. Oxford, UK: Blackwell Science.
- Foucault, M., (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the college de france, 1978-1979*. Palgrave MacMillan, London.
- Gould, A. C., (1999). *Origins of liberal dominance: State, church, and party in nineteenth-century Europe*. University of Michigan Press.
- Gruszka, K., & Böhm, M., (2020). Out of sight, out of mind? (In) visibility of/in platform-mediated work. *New Media & Society*, 1-20.
- Guba, E., Lincoln, G. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. Sage, Beverly Hills.
- Heiland, H., (2020). Workers' Voice in platform labour: An Overview, *WSI Study, No. 21*, Hans-Böckler-Stiftung, Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliches Institut (WSI), Düsseldorf
- Held, V., (2006). *The ethics of care: Personal, political, and global*. Oxford University Press on Demand.
- Joyce, S., Stuart, M., Forde, C., & Valizade, D., (2019). Work and social protection in the platform economy in Europe. In *Advances in Industrial and Labor Relations*. Emerald Publishing Limited.
- Kalleberg, A. L., (2018). *Precarious lives: Job insecurity and well-being in rich democracies*. John Wiley & Sons.
- Kasmir, S., (2018). Precarity. *The Cambridge encyclopedia of anthropology*, 10.
- Kool, T., Bordon, G., & Gassmann, F., (2021). Access to social protection for platform and other non-standard workers: A literature review. *MERIT Working Papers*, (2021-002).
- Lieman, R., (2018). *Uber voor alles: hoe de on-demand economie ons leven beïnvloedt*. Business Contact.
- Leget, C., van Nistelrooij, I., & Visse, M., (2017). Beyond demarcation: Care ethics as an interdisciplinary field of inquiry. *Nursing ethics*, 26(1), 1-9.
- Locke, John, 1960 [1689]. The Second Treatise of Government in Laslett, P. (ed.) *Two Treatises of Government*, Cambridge: Cambridge University Press, (pp. 283–446).
- Lorey, I., (2011). Governmental Precarization. eipcp multilingual webjournal.
- Lorey, I., (2015). *State of insecurity: Government of the precarious*. Verso Books.
- Mahmud, T., (2014). Precarious existence and capitalism: A permanent state of exception. *Sw. L. Rev.*, 44, 699.

- Mellink, A. G. M., & Oudenampsen, M., (2019). Voorbij de controverse: het Nederlandse neoliberalisme als onderwerp van onderzoek. *Beleid en Maatschappij*, 46(2), 235-254.
- Polanyi, K., (2001 [1944]) *The Great Transformation*, Boston, MA: Beacon Press.
- Nes, F. van, Amba, T., Jonsson, H., Deeg, D., (2010). Language differences in qualitative research: is meaning lost in translation? *European Journal of Ageing* 7(4), 313-316.
- Parry, D.C. & Johnson C.W., (2015) *Fostering Social Justice Through Qualitative Inquiry*. London & New York: Routledge.
- Patton, M. Q., (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
- Smith, J.A., (1996). Beyond the divide between cognition and discourse: Using interpretative phenomenological analysis in health psychology, *Psychology and Health*, 11:2, 261-271
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. Los Angeles, CA: SAGE
- Smith, J.A. and Osborn, M., (2003). Interpretative phenomenological analysis. In Smith J.A., (ed.), *Qualitative Psychology. A Practical Guide to Research Methods* (pp. 51– 80). London: Sage.
- Standing, G., (2014). The precariat. *Contexts*, 13(4), 10-12.
- Tronto, J. C., (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. Routledge.
- Tronto, J. C., (2013). *Caring democracy*. New York University Press.
- Tronto, J., (2017). There is an alternative: homines curans and the limits of neoliberalism. *International Journal of Care and Caring*, 1(1), 27-43.
- Vallier, K., (2021) *Neoliberalism*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Verkregen via: <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/neoliberalism/>>.
- Van Doorn, N., (2017). Platform labor: on the gendered and racialized exploitation of low-income service work in the ‘on-demand’ economy. *Information, Communication & Society*, 20(6), 898-914.
- Visse, M., (2012). *Openings for humanization in modern healthcare practices*. (Proefschrift) De Vrije Universiteit Amsterdam
- Vosman, F., & Niemeijer, A., (2017). Rethinking critical reflection on care: late modern uncertainty and the implications for care ethics. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 20(4), 465-476.
- Vosman, F., (2020), The Disenchantment of Care Ethics: A Critical Cartography. *The Ethics of Care: The State of Art*, 17-66

Walker, M.U., (1998). *Moral understanding: a feminist study in ethics*. Oxford: University Press Inc.

Woodman, D., (2012). Life out of synch: How new patterns of further education and the rise of precarious employment are reshaping young people's relationships. *Sociology*, 46(6), 1074-1090.

Woodly, D., Brown, R. H., Marin, M., Threadcraft, S., Harris, C. P., Syedullah, J., & Ticktin, M., (2021). The politics of care. *Contemporary Political Theory*, 20(4), 890-925.

Bijlagen

A. Interviewschema

Werk

1. Hoe ervaar/vind je je werk?

- wat je doet in je werk
- hoe het voor jou is om dit werk te doen
- en wat het voor jou betekent

2. Wat zijn positieve en wat zijn negatieve kanten en hoe ervaar je dit?

Prompts: [inhoud werk] voldoening, vrijheid, contact met klanten/collega's/werkgever, veiligheid...

[voorwaarden werk] zekerheid, tijdelijkheid (contractvorm, aantal uren, tijden/rooster, verzekering, pensioen, ziekte)

Wat vind je fijn aan het werk

- haal je voldoening uit je werk, waaruit
- wat betekent dit voor jou, wat denk en voel je daarover

Wat vind je niet fijn

- zijn er problemen/moeilijkheden waar je tegen aan loopt
- mis je iets /of is er juist iets te veel
- hoe ervaar je dit, wat betekent dit voor jou
- hoe denk je daarover

Prompts: eigen risico, meer/minder verdienen,

3. Wat zou je anders willen?

Prompts: zekerheid, relaties, indeling privé-tijd, contacten op werk, contacten privé, hobby's, voldoening

- hoe denk je dat je leven zou zijn als je ergens anders zou werken

Sociale situatie en vrije tijd

1. Woonsituatie

Kun je me iets vertellen over je woon- en thuissituatie

Prompts: zekerheid, veiligheid,

2. Hoe ziet iemands sociale leven/netwerk eruit

Prompts: partner, familie, vrienden, (online) gemeenschap, collega's, baas, klanten, spiritueel, locaties: kerk/moskee/sportschool/eten

- Wie zijn voor jou belangrijk in je leven
- Met wie ga je veel om (bv. collega's)
- Hoe vaak zie je ze, in welk verband, wat doen jullie als jullie samen zijn
- Hoe is/ervaar je je relaties met deze mensen (per persoon of algemeen)

- Wat vind je fijn in deze relatie(s)
 - Wat betekent het voor jou, (gedachten + gevoelens)
 - Zijn er moeilijkheden/problemen
 - Mis je iets
 - Wat zou je anders willen
- Voel je je verbonden, gesteund, ‘sociaal zeker’; eenzaam, individueel
- spirituele relaties, geloof, relatie/contact met zelf

3. Vrije tijd

- Kun je me vertellen hoe je dag- en week er uit ziet
- vanaf opstaan tot naar bed gaan, werk dagen en weekend/vrije dagen
- Kun je me vertellen hoe je je vrije tijd invult
- Wat doe je het liefst
- waar haal je echt voldoening uit
- Wat is voor jou belangrijk
- betekenis, zinvol, wat doet ertoe
 - wat geeft je het gevoel dat je leeft
- Kun je me vertellen hoe je je hierover voelt in relatie tot je werk
- Prompts:* beperkend, verrijkend, verbonden, is het belangrijk, ...

4. Kan je beschrijven hoe werk je relaties met andere mensen beïnvloedt?

- Kan je a) relaties te onderhouden en b) nieuwe relaties op te bouwen zoals je zou willen
- voorbeelden van specifieke gebeurtenissen + betekenis
- Prompts:* werkdruk (genoeg tijd en energie?), werk- vs privé tijd (op stand-by staan, rooster), tijdelijkheid (van baan wisselen), financiële onzekerheid, verantwoordelijkheden (kostwinner, familie, woning), privérelaties en invulling vrije tijd, werkrelaties (vriendschap/competitie), mogelijkheid tot verbonden voelen,
- Hoe ervaar je dit
- wat denk en voel je hierover
- Wat zou je (anders) willen
- wat zou voor jou een positieve ontwikkeling zijn